

2749

Իւն տիկին ՆԱԴԵԺԴԱ ՍԱՐԳՍԵԱՆ
Ա.Ռ.Ա.Ֆ.Է.Լ.ԵԱՆՑԻ:

Ամբ հարգաւոր:

ՌՌՃԻԿ

ԲԱՅԱՆԱՆԵՐԻՆ

(Արտատպւած «Հովիտ» շաբաթաթերթից)

Գրեց Եղիշէ ա. ք. Գեղամեանց

Жалованье священникамъ. Переп. изъ журнала
«Овитаъ». Сост. протоіерей Е. Гегамянцъ.

ԳԻՆԸ 30-ԿՈՊ.

Б А К У,

ТИПОГРАФИЯ „ТРУЖЕНИКЪ“ А. А. КУИНДИЯ.
1915 г.

206
Գ-42

2749

30 SEP 2008

206

9-42 44.

ՌՈՃԻԿ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐԻՆ

Բազուի եկեղեցական ծխական դպրոցների
դռները դեռ չբացված ներկայ ուսումնական տա-
րւայ համար՝ արդէն զրական լուրեր են պատ-
ւում քաղաքում՝ թէ հոգաբարձութիւնը փող
չունի՝ նոյնիսկ ուսոցչական խմբի սեպտեմբերի
ռոճիկները վճարելու:

100% 31730
Լուրերը անշուշտ չափազանցեցրած են:
Սակայն ընդհանուր ճշմարտութիւնը այս է, որ,
արդարեւ, մեր դպրոցների նիւթական վիճակը
շատ տագնապալից է: Եւ հոգաբարձութեան
կողմից առանձին, արտակարգ եռանդ պէտք է
գործ դրել՝ ներկայ ուսումնական տարին՝ մի
կերպ գլուխ հանելու համար:

Ընթերցողը պիտի գիտենայ, որ Բազուի ե-
կեղեցական ծխական դպրոցների նիւթական
տագնապը՝ նոր, պատահական բան չէ, այլ հին
պարբերական, հոգաբարձութեան պաշտօնավա-
րութեան հէնց առաջին տարւանից սկսած:

Հետաքար պէտք է այդ ցաւալի երեոյթի
պատճառը, իսկական պատճառը որոնել ու
զտնել, որ ապա թէ կարելի լինի մի ճար ա-
նել:

Անուրանալի է, որ մեր հոգաբարձական կազմը՝ բաղկացած է ինտելիգենտ, բանիբուն անդամներից, առանց բացառութեան:

Անուրանալի է նոյնպէս, որ նրանք ամենքն էլ աշխատել են և աշխատում են դպրոցների ծաղկման և յառաջադիմութեան համար, նորա-նոր աղբիւրներ գտնելով, այլևայլ օգտաբեր ծրագիրներ մշակելով և այլն: Այնուամենայնիւ՝ իւրաքանչիւր տարի դպրոցների հաշիւները վերջացել են բացով—դեֆիցիտով:

Եւ եթէ չլինէր եկեղեցու 40,000 ռուբլի մայր գումարը՝ մեր դպրոցները դեռ անցեալ տարւանից փակւած կը լինէին:

— Բայց պատճառը:

— Պատճառը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հոգաբարձութեան: Թող ներւի ասել, անտեղեակ լինելն, մեր հասարակութեան բարոյական և նիւթական վիճակին հետ, նրա հոգեբանութեան, նրա տրամադրութեան հետ:

Դպրոցների վերաբացման հէնց սկզբից՝ հոգաբարձութիւնը իր անփորձութեան, իր ոգևորութեան մէջ այնքան առաջ գնաց, որ կարծեց թէ ինչոր տեսականօրէն խօսւում ու գրւում է, գործնականօրէն էլ իրագործւում է: Հոգաբարձութիւնը կարծեց, որ Բագուն Ամերիկա կամ Զւեցերիա է, իսկ Բագուի հայերն էլ Ամերիկացի կամ Զւեցերիացի են, զարգացած, պարտաճանաչ, գիտակից:

Այդ մոլորութեան մէջ՝ հոգաբարձութիւնը ջնջեց կէս դարուց ի վեր մեր դպրոցական կեանքում ընդունւած րոշակարարաւի հաւաքովի, որոշեց ոչ միայն ձրի ուսում տալ աշակերտ-աշակերտուհիներին, այլ նաև ձրիաբար տալ նրանց հագուստ և դասական պիտոյքներ:

Արհամարեցան, փտտած, յետագէտ համարւեցան այն մտքերն ու կարծիքները, որոնք թէ ծխական ժողովներում և թէ մամուլում արտայայտւում էին՝ հոգաբարձութեան բռնած ընթացքի դէմ:

Թէ արդարեւ իր ընթացքը սխալ էր՝ հոգաբարձութիւնը, վերջի վերջոյ ինքն ասխոստովանեց թոշակի հաւաքումն սահմանելով, ձրի հագուստներ և դասագրքեր տալն վերացնելով, ուսուցիչներու 75 ռուբլի դասագինը 60 ռուբլու իջեցնելով և այլն:

Եւ ի վերայ այս ամենայնի՝ մեր դպրոցները փակւելու վտանգից դեռ ազատւած չեն: Եւ, մեր խորին համոզմամբ, չեն էլ ազատւիլ, քանի որ հոգաբարձութիւնը ձեռք չի քաշիլ մի ամբողջ համայնքի կրթական գործը իր ձեռքում սեղմելուց, կենդրոնացնելուց: Եւ իր բիւրօկրատիքան ձևի ու եղանակի գործունէութեամբ, վերջի վերջոյ, բանն այնտեղ կը հասցնի, որ Բագուի մէջ գոյութիւն ունենալուց կը դադարին ծուխ, ծխական համայնք, — ծխական ինքնուրոյնութիւն, ծխական ժողով և այն ամենը,

ինչ որ յատուկ է հայ եկեղեցու ոգւոյն, նրա կանոնին և ինչ որ նրա գոյութեան և պահպանութեան հիմունքն են կազմում:

Այժմ էլ լսում է, և լսում է հաստատ աղբիւրից, որ հոգաբարձութիւնը ձեռնարկել է մի նոր բիւրօկրատիք միջոցի՝ ծխական դպրոցներէ արգիւնքը շատացնելու, նրանց գոյութիւնը պաշտպանելու համար:

Ահա թէ բանն ինչուսն է:

Եկեղեցիների չափաբերական մատեաններից հաւաքելով և ստուգելով թէ վերջին 10 տարւայ մէջ՝ որքան և ինչ տեսակ օրինակատարութիւն տեղի է ունեցել, հոգաբարձութիւնը վերցրել է միջին թիւը և ենթադրել է, որ, իւրաքանչիւր տարի, մօտաւորապէս այսքան ծրնունդ, պսակ և մահ է տեղի ունենում:

Յետոյ՝ ենթադրելով, որ այդքան օրինակատարութիւնից քահանաները կարող են ստանալ մի բաւականին խոշոր գումար, եկել յանգել է այն եզրակացութեան, որ եթէ քահանաներին ոռճիկ տրւի, — նրանց կատարած օրէնքներից գոյացած եկամուտով թէ նրանց ոռճիկը կը հոգացւի և թէ մի խոշոր գումար կաւելանայ դպրոցների ծախուց համար:

Եւ որպէսզի թէ մի կողմից քիչ փոք ծախսւի քահանայից ոռճիկի համար և թէ միւս կողմից ծխերի անհաւասարութեան և յափշտակման

առթիւ քահանայից մէջ, երբեմն-երբեմն, տեղի ունեցած զժառութիւններն ու թիւրիմացութիւնները միանգամ ընդ միշտ վերանան, (այսպէս կարծւում է) հոգաբարձութիւնը որոշել է:

1) Մասնաւոր ծուխ ասած բանը վերացնել: Ամբողջ Բագրի հայ հասարակութիւնը ընդունել իբրեւ մի ծխական կառույց:

2) Այդ անգին (40,000 հոգուց բաղկացած) ծուխին հովելու համար՝ քահանաների թիւը իջեցնել 8 հոգու, որոնք շաբաթական հերթապահութեամբ բոլոր ծէսերը կատարեն:

Այս բարդ հարցի մանրամասնութիւններն մշակելը թողնելով ապագայում առանձին յանձնաժողովների, — հոգաբարձութիւնը սկզբունքով շատ հաւանել է իր արած այդ գիւտին և մտադիր է օրերումս մի յատուկ պատգամաւորութեան միջոցաւ՝ խնդրել Վեհափառ կաթողիկոսի հաճութիւնը և թայտութիւնը՝ յիշեալ հարցը մշակելու և դործադրելու:

Բագրուի եկեղ. ծխ. դպրոցի հոգաբարձութեան այս ծրագիրը հրապարակ հանելով՝ մենք առ այժմ հրաժարւում ենք որեւէ դիտողութիւն անել այդ առթիւ: Այսքանս միայն կասենք, որ աւելի լաւ կանէր հոգաբարձութիւնը, որ իր զարթեցրած հարցը մանրամասնօրէն մշակէր թէ իր մէջ, թէ յատուկ յանձնաժողովի և թէ ծխական ընդհանուր ժողովի մէջ և վերջնոյս հաւանութիւնը ստանալուց յետոյ՝ ապա

դիմէր Վեհափառին իրաւունք և թոյլտուութիւն ստանալու:

Երբէք չպէտք է զանց առնել, որ շատ և շատ լաւ սկզբունքներ կարող են գլուխ չգալ, կարող են սնդամ ֆրաս առաջ բերել, եթէ որ այդ սկզբունքները մենք ձեռնարկենք իրագործելու՝ առանց մանրամասն և լուրջ, բազմակողմանի քննութեան և առանց ի նկատի անելու պետական, եկեղեցական և թէկուզ սովորութեան (обычае) օրէնքները:

Թարմ օրինակը մեր աչքի առաջն է:

Ոմանք բարեմիտ հայ մարդիկ հանգ. Մկրտիչ կաթողիկոսին համոզեցին և նա վեր կացաւ իր յայտնի սահմանադրական կոնդակներն ցրուեց ի սփիւռս աշխարհի:

Հետեանքը ամենքին քաջ յայտնի է:

Մենք միանգամայն անհրաժեշտ ենք համարում այս և այն բարեփոխութիւնը մտցնել հայ քահանայութեան մէջ, նրա և նրա ծխի յորաբերութեան մէջ: Անհրաժեշտ և խիստ ու ամեն կողմից օգտակար ենք համարում ծխական դպրոցը կապել եկեղեցու հետ. մենք մինչև անգամ այն համոզմունքի ենք, որ եկեղեցական դպրոցը պէտք է պահպանուի բացառապէս եկեղեցու արդիւնքներով:

Բայց եթէ եկեղեցու և նրա դպրոցի միացումը՝ հոգաբարձութեան առաջարկած, կամ

գրա նման այլ միջոցներով տեղի ունենայ, — այն ժամանակ մենք, ըստ առածին, յօնքը շինելու փոխարէն՝ աչքն էլ կը հանէնք:

1910 թ. Ապրիլ:

Ա.

Քահանաներին ոռճիկ տալու հարցը, — որքան յիշում ենք, մեր մէջ առաջին անգամ զարթեցրել է իր գրքերից մէկում՝ հանգուցեալ Արիստակէս եպիսկոպոս (Սեդրակեանը), թէև նրանից առաջ էլ, մեր լրագիրներում, ժամանակ առ ժամանակ, առաջարկներ ու ակնարկներ շատ են եղել: Սակայն՝ ինչպէս հանգուցեալ Արին նոյնպէս և նրանից առաջ գրողները քահանաներին ոռճիկ տալու հարցը միմիայն շօշափել են, այն էլ շատ հարեացօրէն, շատ թուուցիկ կերպով: Նրանք ցանկացել են, և թէ քահանաների և թէ ժողովրդի համար խիստ օգտակար են համարել, որ մեզանում ևս վերջիններն, — քահանաներն՝ ոռճիկ ստանան:

Բայց թէ՛ ինչ բանի վրայ է հիմնւած այդ ցանկութիւնը, թէ՛ կարելի է արդեօք մեզանում էլ ոռճիկ սահմանել, ի՞նչ աղբիւրներից և ի՞նչ ձևով ու եղանակով, այդ մասին, որքան ինձ յայտնի է, մեզանում մի տող անգամ գրուած չէ, գոնէ ինձ պատահած չէ կարդալ:

Այսքանս լաւ եմ յիշում, որ սրբ, Արիստակէսի և նրա նախորդների ցանկութիւնը գլուխ

բերեց և իրականացրեց արժ. Մեսրոբ քահ, Մելեանց, Բաթումի տւազ քահանան: Եւ գլուխ բերեց շատ պարզ ու արագ ձեով: Նրա յորդո՞ւրանքով Բաթումի հայ հասարակութիւնը համա-
խօսական կազմեց, նիւթական վիճակի համե-
մատութեամբ՝ միջանի դասակարգի բաժանեց
ժողովրդին, յետոյ ամեն օրինակատարութեան
համար սակագին, — տակսա որոշեց և այդ սա-
կագնով ստացելիք հասոյթներով քահանաներին
ոռճիկ սահմանեց:

Սկզբում գործը լաւ էր ընթանում, բայց
յետոյ՝ թուլացաւ: Եւ այժմ, ասում են, քահա-
նաները դիմել են, ստիպւած են դիմելու, նախ-
կին դրութեանը:

Ասում են նմանապէս, որ Թիֆլիզի եկեղե-
ցիներից մէկում, ի շնորհս երեցփոխանի եռան-
դուն աշխատանքին, միաբաններին ոռճիկ է
սահմանւած Բաթումի ձեով, թէ և տարբեր սա-
կագնով:

Ամենայն հաւանականութեամբ՝ եռանդուն
երեցփոխանի ձեռնարկութիւնը լաւ հետևանքի
պէտք է որ հասած լինի: Եւ թերեւ այդ հետե-
ւանքն է, որ անցեալ տարւոյ վերջերին առիթ
տւեց Թիֆլիզի քահանաներին միանալ և Վեհա-
փառ կաթողիկոսի հաստատութեանը ներկայա-
ցնել իրանց մշակած կանոնները՝ քաղաքի բոլոր
քահանաներին և դպիրներին ոռճիկ սահմանելու
վերաբերութեամբ:

Ինչպէս լրագիրները գրեցին՝ Վեհափառը
քահանաների մշակած կանոնները վերադարձրեց
նոր մէկանց մշակելու համար:

Ես չգիտեմ տեղի ունեցաւ արդեօք այդ
մշակումը թէ ոչ: Միայն գիտեմ, որ Բաթումի
և Թիֆլիզի օրինակը արձագանք գտաւ և մեր
տիրապահ Բագում: Տեղւոյն եկեղեցական ծխա-
կան հոգաբարձութիւնը առաջին ձեռներէցն ե-
ղաւ այդ բանում: Եւ նախապէս ստանալով
Վեհափառ Հայրապետի բանաւոր հաճութիւնը՝
ձեռնարկեց կանոնադրութիւն մշակելու՝ մի
յանձնաժողովի ձեռքով, որ կազմւած էր հոգա-
բարձութեան և միաբանութեան անդամներից:

Մեղքս ի՞նչ թագցնեմ՝ ես սկզբից ի վեր
անհամակիր եմ եղել քահանաներին ոռճիկ սահ-
մանելու հարցին առ հասարակ: Հետեւեալ ան-
համակիր եմ եղել նաև Բագւի եկեղ. ծխակ.
հոգաբարձութեան ձեռներէցութեանը:

Այդ ձեռներէցութեան տութիւ ես մի նա-
մակ էլ տպեցի «Հովիւի» № 39-ում անցեալ
տարի: Այնտեղ հոգաբարձութեան մտադրութիւ-
նը և այդ մտադրութեան շարժառիթը, դպրոց-
ների ապահովութիւնը յայտնելուց յետոյ՝ ես
պակասեցում էի, որ «առ այժմ հրաժարւում
եմ իմ դիտողութիւններն առնելու»:

Պատճառը հասկանալի է: Կարող է պատա-
հել, ասում էի ինքս ինձ, — որ ես, յիշաւի,

յետ եմ մնացել, և ժամանակի պահանջն ըմբռնելու ընդունակութիւնից զրկւել: Մինչեւ ահա կան թարմ, կրթւած ու զարգացած մարդիկ, որոնք համոզւած են իրանց ձեռներէցութեան յաջողութեան և օգտաւէտութեան մասին: Ինչի այժմեանից քար ձգել մի ձեռներէցութեան վրայ, որ թերեւ կարող է լաւ արդիւնք արտադրել ինչպէս քահանայութեան, նոյնպէս և ժողովրդէն համար: Ինչի պղտորել կամ սառեցնել միտքն ու սիրտը այն մարդկանց, որոց հասկացողութեանը, եռանդին և բարեմտութեանը մասին՝ բնաւ կասկած կամ տարակոյս չունիս:

Եւ ես համբերեցի: Եւ ահա յանձնաժողովի մշակած կանոնադրութեան նախագիծը Հոգաբարձութիւնը օրերումս ներկայացրեց հոգաբարձական և քահանայական խառն ժողովի ընհանուր խորհրդածութեանը՝ նախ քան ծխական ժողովի հաստատութեան ներկայացնելն:

Ի պաշտօնէ ներկայ և մասնակից լինելով խառն ժողովի խորհրդածութեանը՝ ես առիթ ունեցայ ծանօթանալ յանձնաժողովի խմբադրած կանոնադրութեանը, որ բաղկացած է 40 յօդւածներից:

Դնում եմ այստեղ կանոնադրութեան էական ամենազլխաւոր յօդւածների համառօտ բովանդակութիւնը:

Բայց նախ քան այդ՝ պարտականութիւն

եմ համարում յայտնելու, որ կանոնադրութեան տրամադրութեամբ ստացւելիք դրամներն՝ Հոգաբարձութիւնը յատկացրած է բացառապէս հոգևորականների պարբերաբար ռոճիկների հատուցման և ազագայ ֆօնդի կազմելուն, այլ ոչ թէ՛ նաեւ դպրոցների օգտին, ինչպէս որ ես գրել էի «Հովիւ»-ում տպագրւած նամակումս:

Երևի այն ժամանակ՝ ինձ հասած տեղեկութիւնը սխալ է եղել և ինձ էլ սխալեցրել: Եւ կամ գուցէ Հոգաբարձութիւնը իր նախկին մտադրութիւնիցը այժմ յետ է կանգնել: Եւ եթէ այդպէս է, իմ կարծիքով՝ նա սխալւել է: Վասնզի եթէ հոգաբարձական առաջարկի յաջողութեան մասին որքան և իցէ շանս կայ, դա մեր դպրոցների նիւթական վիճակի ապահովութեան խնդիրը պէտք է որ լինի:

Առանց դպրոցների ապահովմանը նպաստելու, այլ լոկ հոգևորականութեան վիճակը ապահովելու կամ կարգաւորելու համար, չարժէք, իմ կարծիքով, այսքան երկար ժամանակ և այսքան աշխատանք ու ժամանակ վատնել: Նա մանաւանդ որ հոգևորականութեան վիճակի այդ ձևի ապահովութիւնը, իմ աչքում, ինքնախաբուծիւն է: Եւ այդ ձևի կարգաւորութիւնը՝ անկարգութիւնների աղբիւր և դուռ: Մենք այդ կը տեսնենք, սիրելի ընթերցող, կանոնադրութեան հետ ծանօթանալուց յետոյ:

Ուրեմն դառնանք կանոնադրութեանը:

Բ

Ահա այդ կանոնադրութիւնը.

1) Բազմի բոլոր հայ համայնքը կազմում է մի ծուխ, իսկ բոլոր քահանաները հերթապահութեամբ անխափր կատարում են բոլոր հոգեւոր պէտքերը:

2) Ամեն մի օրինակատարութեան և ծխակատարութեան համար որոշւում է սակագին, որից աւելին ստանալը՝ թողնւում է Դիւանին:

3) Դիւանի անդամներն են՝ գործակալը, մի քահանայ, երեցփոխը, հոգաբարձութեան և թեմական խորհրդի անդամներից մի մի մարդ: Ուրեմն հինգ հոգի:

4) Ծէս ունեցողը դիմելու է Դիւանին, վրձարելու է սակագնով որոշւած տուրքը և ստանալու է անդորրագիր: Այդ անգորրագիրը նա ներկայացնելու է հերթապահ քահանային, որը պարտական է կատարել ծէսը:

5) Քաղաքի քահանաների թիւը առ այժմ լինելու է 8 հոգի, որոց իւրաքանչիւրը ստանալու է 3000 ռուբլի ռոճիկ: Դպիրներն ստանալու են 900-ական ռուբլի:

6) Քաղաքի արուարձանների հոգևորականութեանը չեն վերաբերում այս կանոնները:

Նրանք իրանց ժողովուրդներին հովելու են նախկին ձևով:

7) Եղած 8 քահանաների թւի վրայ նոր քահանայ աւելացնելու և կամ վախճանւած քահանայի փոխարէն նորը ընտրելու մասին նախնական հոգացողութիւնը կատարում է Վարչութիւնը կամ Դիւանը, որ իր ընտրած թեկնածուներին առաջարկում է ընդհանուր ծխական ժողովին:

Ընդհանուր ծխական ժողովը, — ծանօթութեան մէջ ասւած է, — բացի Դիւանի առաջարկած թեկնածուներից՝ ինքը ևս կարող է իր կողմից նոր թեկնածուներ առաջարկել:

8) Դիւանը իրաւունք է վերապահում իրան ըստ հարկի և այս կամ այն քահանային յաւելեալ ռոճիկ (лично присвоенное) նշանակելու խնդիրը յարուցանել և առաջարկել ծխական ժողովի հաստատութեանը:

9) Վերջապէս և ահա տուրքերի քանակը.

ա) Մանկահասակ ննջեցեալի (մինչև 10 տարեկան) թաղման համար 3 ռ.:

բ) Չափահաս ննջեցեալի թաղման համար առանց պատարագի և մի քահանայով 5 ռ.:

գ) Չափահաս ննջեցեալի թաղման համար՝ պատարագով և երկու քահանայով 25 ռ.:

դ) Երկուսից աւելի քահանայ պահանջող

ննջեցեալի տէրը՝ մէն մի յաւելեալ քահանայի համար պէտք է վճարէ 5 ական ուրբի:

ե) Կիւրակէ օրերում կատարելիք հոգեհանգստի համար ներկայ եղող քահանաների մասնակցութեամբ 15 ու:

զ) Լի օրերում կատարելիք հոգեհանգստի համար 3 քահանայից մասնակցութեամբ 25 ու:

է) Իսկ եթէ ամբողջ քահանայական դասն է մասնակցելու 50 ու:

ը) Լի օրերը առաւօտեան ժամին կից կատարելի հոգեհանգստի համար մէկ քահանայով 10 ուրբի:

թ) Մկրտութեան համար 4 ու:

ժ) Նշանադրութեան համար 10 ու:

ժա) Պսակի համար՝ հարսնացւից և փեսացւից 20 ու:

ժբ) Տնօրհնէքը տոմարով, որի մէջ տանտէրը պէտք է նշանակէ իր տւած գումարը քահանային:

ժգ) Գերեզմանօրհնէքի մասին վերջնական եզրակացութեան չի հասել հոգաբարձութիւնը, ուստի և գերեզմանօրհնէքի տուրքի ստացումը կամ յատուկ տուժարով, կամ մի այլ եղանակով, թողած է ծնական ժողովի որոշմանը:

Հոգաբարձական այս կանոնադրութեամբ՝ ինչպէս տեսնում է ընթերցողը՝ մեր եկեղեցու հիմնական կարգ ու կանոններն տակն ու վրայ

են լինում: Եւ առաջարկւում են այնպիսի կարգ ու կանոններ, որոնք ոչ բարոյական հիմք ունին, ոչ էլ օրինական:

Վերցնենք, օրինակի համար, հէնց առաջին կանոնը, որով 40000 հոգուց կազմւած մի ահագին հայ հասարակութիւն համարւում է մի ծուխ, կամ մի ծխական համայնք:

Մինչդեռ մեր վերջին կաթողիկոսի—Սրբկրտիչ Առաջնի կանոնադրութեամբ (մի կողմ թողած միւսները) և հէնց առաջին յօդւածով՝ «Իւրաքանչիւր քաղաքի կամ գիւղի ամեն մի նայ եկեղեցու կամ աղօթատան բոլոր ծխականները միաբան հոգևոր պաշտօնեաների հետ միասին՝ կազմում են մի ծխական հասկայն»:

Եւ այդ համայնքի իրաւասութեանն են ենթարկւում այն ամեն գործերն, որոնք մի առ մի թւած են նոյն կանոնադրութեան 17 յօդւածի ա—ժբ պարբերութիւններում:

Հոգաբարձութեան որոշումը հիմնւած է այն բանի վրայ, որ Բագում ընդամենը երեք եկեղեցի կայ և ժողովուրդը ամենամեծ մասամբ մի եկեղեցին—Ս. Լուսաւորիչն յաճախում և այնտեղ կատարել տալիս իր կրօնական պաշտմունքները:

Հոգաբարձութեան այս առարկութիւնը ճիշտ է: Բայց դա պատճառաւ չէ կարող լինելու եկեղեցու հիմնական կանոնը խախտելու:

Նամանաւանդ որ մի երկու տարուց յետոյ՝ արեւելէն պատրաստ կը լինի Բագւի և չորրորդ՝ եկեղեցին: Բացի դրանից՝ Բալախանի շօտէ և Սպիտակ քաղաք կոչւած թաղամասերում արեւելէն եկեղեցիների համար տեղեր են տւել քաղաքը և հանգուցեալ Ռաֆայէլ Պապովը: Բալախանիի համար էլ ինչպէս աեղ, նոյնպէս և 20000 ռուբ. դրամ է յատկացրած նաւթարդիւնաբերողների խորհուրդը (совѣтъ съѣзда неф-тепромышленников):

Եւ այդ ամեն տեղերն ու դրամներն եկեղեցիներ կառուցանելու համար՝ ոչ երեկ են յատկացրած եղել և ոչ էլ այսօր, այլ քանիքանի տարիներ առաջ: Ամենից նորը՝ մի տարուց աւելի է դարձեալ:

Սակայն դրանց մասին ոչ խորհող կայ և ոչ էլ գործող: Հոգևոր իշխանութիւն կոչւած մարմիններն մեր թեմում ընդհանրապէս, և Բագւում մանաւորապէս, այդպիսի գործերի համար, որ ուղղակի իրանց է վերաբերում, ժառը մատին խփելու ոչ ցանկութիւն և ոչ էլ ընդունակութիւն են ցոյց տւել, կամ ցոյց են տալիս:

Ժողովուրդն էլ, ի դէմս հոգաբարձութեան, հոգևոր իշխանաւորների այս աստիճան քարացած անտարբերութիւնը տեսնելով, սկսում է իր խելքի կտրածն անել: Եւ անում է միանգամայն բարի և ազնիւ ղեկավարութեամբ:

Սակայն ժողովրդի և նրա ներկայացուցիչների բարեմտութիւնն ու ազնւամտութիւնը ընդունելով հանգերձ՝ անկարելի է անուշադիր թողնել այն անկանոնութիւններն ու անկարգութիւնները, որ մարդիկ, հակառակ իրանց կամքի, մտցնել են ուզում մեր եկեղեցում:

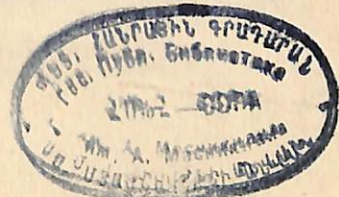
9.

Ծնորհիւ երկար տարիներից ի վեր ընդունւած խիստ կենդրոնացման սխտեմին, որ, կըրկնում ենք, հիմնովին հակառակ է հայ եկեղեցու ուղղութեանը, ոգուն, — Բագւի հայ հասարակութեան ազգային-եկեցական գործերը միշտ և հանապազ սեղմւած, կենդրոնացած են եղել միքանի մարդկանց ձեռքին, այլևայլ պաշտօնական տիտղոսների տակ, — աւագ քահանայութիւն երեսփոխանութիւն և հոգաբարձութիւն:

Եւ ես փաստեր ունիմ, որ հէնց այդ կենդրոնացման երեսիցն է, որ Բագւում այսքան քիչ եկեղեցի և դպրոց կայ, որ այդ եկեղեցիներից՝ նոյնիսկ մայր եկեղեցին ոչ փոքր ի շատէ աչքի ընկնող կտւածք ունի և ոչ էլ դրամագլուխ:

Եւ մինչդեռ Բագւի հայ հասարակութիւնը ուրիշ տեղերի համար մի կթան կով է եղել, տեղական ազգային-եկեղեցական հիմնարկու-

31730

թիւներն՝ միշտ և հանապազ մնացել են ևեղճ, անապահով, անտէր ու անխնամ:

Որովհետև ծխական, համայնական և ինքնուրոյն գործունէութիւնը, մրցութիւնը յետ է մղել և նրա հանդէպ պատուար է հանդիսացել կենդրոնականութիւնը, — բիւրօկրատիզմը, որ գործերը վարել է այսպէս, ինչպէս միայն ինքն հասկացել է ու ցանկացել:

Այդ բիւրօկրատիզմը գէթ մասամբ խորտակելու համար՝ 1893 թւին քաղաքի քահանաներին յաջողեցաւ ժողովուրդը վերածել ծխական համայնքների ըստ թւոյ քահանայից: Եկեղեցիների սակաւութիւնը չէր կարող արգելք լինել ծխաբաժանութեան: Ճիշտ է, ծուխը եկեղեցուն է այլ ոչ քահանային, բայց եթէ շատ ու շատ յարգելի և օրինաւոր պատճառներով՝ միեւնոյ եկեղեցու միաբանները իրանց հովուութեան որոշ շրջանը կամ ծխի որոշ թիւն ունեցան, դրանով այդ բոլոր շրջանի մարդիկ նոյն եկեղեցու ծուխը լինելու իրաւունքից հօ չեն զրկւում: Եւ որպէսզի քահանաները լոկ ծխակատարներ չլինան, այլ նաև իրանց պաշտօնին յատուկ հասարակական-եկեղեցական պարտքերն ևս կատարելու հնար ունենան, քաղաքի հայր գործակալի միջոցով՝ քահանայք դիմեցին հանգուցեալ կաթողիկոսին խնդրելով, որ ինչպէս ծխական ժողովներ կայացնելիս, նոյնպէս և ծխական այս ու այն հարցը վճռելիս՝ Բագրի հայ հասարակու-

թիւնը վերցնել ոչ թէ ըստ թւոյ եկեղեցիների, այլ ըստ թւոյ ծխական քահանաների:

Սրբիմեան Հայրիկը քահանաների խնդիրը յարգեց և գործակալին արտօնել էր այսպէս վարել այսուհետև:

Սակայն հայրապետական այդ կարգադրութիւնը չկամեցան գործադրել՝ առաջնորդը և հոգաբարձութիւնը:

Սրբազան առաջնորդը չկամեցաւ հոգաբարձուների խաթրին կպչել: Հոգաբարձուներն էլ՝ չկամեցան իրան սիրելի բիւրօկրատիքական արտօնութիւնից ձեռք քաշել:

Եւ անհ ի լրումն այդ բիւրօկրատիքական ձգտման ու գործունէութեան՝ յանկարծ հանդէս է գալիս քահանաներին ոռճիկ սահմանելու կանոնադրութեան նախագիծը, որով յարգելի հոգաբարձութիւնը, — անշուշտ հակառակ իր ցանկութեան, — ուզում է հայ ժողովրդավարական եկեղեցին՝ կղերական եկեղեցու վերածել, իսկ նրա ժողովրդական և ժողովրդին ենթարկած սպասաւորներից՝ Փարաշաւոր յիկոնիխական մի դասակարգ կազմել ժողովրդի զլխին:

Եւ, յիշաւի, չինովնիկութիւն, անպատասխանատու, աւտօմատիկ չինովնիկութիւն, ուղղակի квартильный надзиратель-ութիւն չէ միթէ, երբ հայ քահանան ստիպւած պէտք է

լինի առաւօտից մինչև երեկոյ, գուցէ մինչև կէս գիշեր, ժամի բազում սպասել, որպէսզի Դիւանի անդորրագրերն ստանալիս՝ գնայ ու այս կամ այն ծէսը կատարէ:

Բացի այն, որ մի հերթապահ քահանայ ֆիզիքապէս անկարող է 40000 հոգուց բաղկացած մի համայնքի ծեսերը կատարելու համեմել և ստիպւած է լինելու շարունակ իր ընկերներին օգնութեան կանչելու, բացի այդ, — ասում եմ ես, — քահանան լիակատար իրաւունք ունի չեկրարփիլ այդ նորահար Դիւանի իրաւասութեանը, չանկաշիւ նրան: Վասնզի Դիւանի գրութեան ֆունկցիան, — տուրքերի հաւաքումը, միանգամայն հակառակ է՝ ինչպէս հայ եկեղեցու իրաւունքն է կանոնի, նմանապէս և 1836 թւականի «Պօլօժենիային» որով մինչև օրս կառավարւում է մեր եկեղեցին:

Պէտք է գիտենալ, որ քահանան բացի այն բարոյական պարտականութիւններից, որ ունի, գոնէ անշուշտ պիտի ունենայ, դէպի իր հօտը, նա ունի և որոշ պարտականութիւն և պատասխանատւութիւն օրէնքի առաջ, թէ եկեղեցական և թէ պետական օրէնքի առաջ:

Եւ եթէ քահանան իր այդ պարտականութիւնների վերաբերութեամբ թերացաւ, նոյնիսկ եթէ նա սխալեց, Դիւանը չէ կարող ազատել նրան պատասխանատւութիւնից:

Ուրեմն քանի՞ կարգէլ արժէ այդ Դիւանը, քանի որ նրա գոյութիւնը օրինաւորապէս չի ընդունւիլ: Իսկ ընդունել չէ կարող, որովհետեւ ինչպէս ասացի, նրա ֆունկցիան հակառակ է կանոնին և օրէնքին:

Դարձեալ՝ իբրև օրէնքով ճանաչւած պաշտօնական անձն՝ քահանան, նամանաւանդ Բագում, խիստ յաճախ մեծ ու փոքր ծառայութիւններ է մատուցանում իր ծխական փողովորականներին այլևայլ բանաւոր վկայութիւններ և դրուոր վկայականներ տալով նրանց՝ ուրիշ տեղերում պահուելու համար, անցաթուղթ ստանալու համար, վարք ու բարքի համար, փառանգական իրաւունքներն հաստատելու համար, անունների և ազգանունների փոխւած լինելու համար և այլն:

Եւ այս ամեն ծառայութիւնները քահանան մատուցանում է իր ծխականներին, որովհետեւ նա նրանց ճանաչում է անձամբ, նրանց իւրաքանչիւր ընտանեկան և անւանական ժանրաւ մասն ցուցակը իր մօտ ունի, նա նրանցից շատերի տներում տարէնը մի քանի անգամ լինում է, եթէ ոչ այցելութեան, գէթ այս ու այն օրինակատարութեան համար, իսկ բոլոր ծխականների տները լինում է անշուշտ տարենը երկու անգամ, Զրօնէնքին և Զատկին, տրնօրհնէքի համար:

Վերջրէք ծուեւը և այնուհետեւ ոչ մի բա-

հանայ չի համաձայնիլ վերոյիշեալ ծառայութիւնները մատուցանել ժողովրդին: Եւ ինչպէս կարող է նա այս ու այն վկայութիւնն ու վկայականը տալ այն մարդկանց, որոնց չէ ճանաչում, որոնց երեսը գուցէ տեսած էլ կարող է չլինել: Այժմ՝ երբ իւրաքանչիւր քահանայ իր ծուխն ունի, դարձեալ ժամանակ առ ժամանակ խաբւում է և փորձանքի մէջ է ընկնում. իսկ երբ ծուխը վերացաւ, յայնդէպս քահանային ուրիշ ոչինչ չէ մնում անել, եթէ ոչ ամեն շաբաթ և ամեն ամիս դատաստանական քննչին մօտ գնալ իբրեւ մեղադրեալ բացառութիւն տալու, օրինակի համար, թէ ինչու այն ինչ ուղղափառ, թէև սղգաւ հայ, մօր կամ հօր երեխին մկրտել է, ինչու այս ինչ կին կամ մարդ ունեցողին՝ նորից պսակել է, ինչու այս ինչ անցաթղթի կեղծ լինելուն պատշաճաւոր վերահասութիւն չէ գործել, ինչու մի եղբօր կնոջից ծնած երեխին միւս՝ գաւակ չունեցող՝ եղբօր և նրա կնոջ անունով է մկրտել և ոչ հարազատ հօրն ու մօրն անունով, և այլն և այլն:

Պէտք է մօտից ճանաչել Բագուն և նրա «Եթմիշիքի միլլէթ»-ից կազմւած հայ հասարարակութեանը, որպէսզի հասկացւի թէ ինչ է նշանակում առանց յատուկ ծուխի քահանայութիւն անել մեր ժամանակի այս Բաբելոնում:

Էլ չեմ խօսում այն մասին, որ մասնաւոր

ծխերի վերացմամբ՝ կը վերանայ և իսպառ կը խզւի և այն բարոյական կապը, որ լաւ թէ վատ, այսօր կայ հայ ժողովրդի և նրա քահանայի մէջ, իբրեւ եկեղեցու սպասաւորի, պաշտօնէի մէջ:

Զնայած այս ու այն խոչնդոտ հանգամանքներին, ու պատճառներին, այդ բարոյական կապը այնուամենայնիւ կայ՝ նամանաւանդ, հասարակ, բազմամարդ դասակարգի մէջ: Եւ կայ սրտանց, անկեղծօրէն: Կայ նոյնպէս և ինտելիգենտ դասակարգի մէջ ևս, թէև առ երեսս, աւանդաբար:

Այս ամենը ի նկատի առնելով՝ ես գտնում եմ, որ մեր եկեղեցական-ծխական հոգաբարձութիւնը, ոչ էլ նմանապէս ծխական ժողովրդ, իրաւունք և արդարութիւն չափտի համարեն աւանձին ծխերն վերացնել և ահագին քաղաքի ահագին բազմութիւնը մի ծխական համայնք համարել:

Դառնում եմ կանոնադրութեան երկրորդ յօդւածին:

Հոգաբարձութեան նախագծի երկրորդ զրկխաւոր կէտն է՝ սակագինը, որ բաւականին մանրամասն կերպով որոշւած կամ սահմանւած է ամեն մի օրինակատարութեան համար:

Շատ հեռուն կը տանէր, ու գուցէ ընթերցողին էլ հետաքրքիր չլինէր, եթէ ես կանգ առ-

նէի երկայն-բարակ բացատրելու կրօնական աշն տեսակէտը, որով եկեղեցու խորհուրդներէ բաշխման կամ կատարման համար սակազին՝ որոշե՛ն և սակազնով կատարելն՝ կրօնական այդ գաղափարն հիմն ի վեր տապալել է նշանակում: Իսկ այդ տապալումը՝ շատ ծանր, շատ վիրաւորական ազդեցութիւն կունենայ հաւատացեալի զգացմունքներէ, նրա կրօնական հայեացքի վրայ:

Այո, այդ մասին ես չեմ ուզում խօսել, ես միայն այս եմ ուզում ասել, որ հայկական եկեղեցու հիմնական կանոնով, օրինակատարութիւնների համար սակազին նշանակելն և սակազնով կրօնական պաշտամունքներ կատարելն՝ իոսիւ աղգերաւծ է: Ի հաստատութիւն ասածիս՝ բերում եմ այստեղ միքանի կանոններ, որոնք քաղւած են մեր վերջին հայրապետների կանոնական կոնգակներէից կամ հրահանգներէից:

1) Ներսէս Շնորհալին գրում է՝ «Մի որ ի քահանայից ըստ հարկի պահանջեսցէ զգինս արծաթոյ՝ անգին շնորհի վասն մկրտութեան, կամ մահու և հաղորդ տալոյ, այլ որ ունին և տան (այսինքն՝ ով որ ունի և տալիս է) որպէս ներ եկեղեցոյ՝ առնել: Եւ որ աղքատ լինին՝ մի բռնադադել» (Կան. 23):

2) Ներսէս Ե. Աշտարակեցին գրում է՝ «Մի իշխեոցեն քահանայք վասն որպիսի և իցէ օրինակատարութեան, այն է՝ վասն մկրտու-

թեան, պսակի կամ թաղման ի մէջ եկեղեցւոյ պահանջել զնէրս և զվարձս, այլ արտաքոյ եկեղեցւոյն՝ խոյր և յորոր թակիս՝ առանց բռնադատութեան ընկալցին զկաւաւոր ներս և շնորհակալութեամբ օրհնեսցեն զաւող նւիրակսն» (Կան. 18):

3) Գէորգ Դ. գրում է՝ «Քահանայք մի նեղեսցին զժողովուրդս զօշաքաղութեամբ *) և գեր քան զյսին նրաւական պահանջորոքեալք վասն որով և իցէ օրինակատարութեանց, այլ կթել զկաթն զի եղիցի իւր, և ոչ ճմլել զպտկունսն, զի մի ելցէ արիւն, այլ զոր ինչ քան սիրով՝ առնուցուն, իսկ զաղքատս՝ մի բռնադատել» (Կան. 72):

4) Նոյն Գէորգ Դ-ը աւագ քահանաների համար սահմանած կանոններում գրում է՝ «Աւագ քահանայն պարտի զգուշացուցանել զքահանայս և զսարկաւագունս ի զօշաքաղութենէ, և մի նեղեսցին և զգուցուցեն զժողովորդն պահանջեալք ոռաւել քան զյսին առժարոյ կաւ այլ տեղ և մի սակարկեսցեն (չեշտում է կաթողիկոսը) վասն կատարման ս. խորհրդոց մկրտութեան, պսակի, ս. պատարագի և թաղման և այլն» (Կան. 45):

Իսկպէս տեսնում է ընթերցողը՝ այս կա-

*) Չօշաքաղութիւն՝ նշանակում է ազահութիւն, ծակաչքութիւն:

նոնները բացարձակաբար մերժում, խոտում են սակագինը:

Այս ևս ես պէտք է յայտնեմ իմ ընթերցողներին, որ վերոյիշեալ կանոնները՝ նրանց սահմանող հայրապետների իրանց սեփական հեղինակութիւնը չէ, այլ համազգային ժողովների կանոններէց քաղած, կամ նրանցից հանած ու լուսարանւած:

Որովհետեւ, մեր եկեղեցու հիմնական օրէնքով, կաթողիկոսը՝ ինքնազուլի իրաւունք չունի որեւէ կանոն սահմանել եկեղեցու համար:

Հայ եկեղեցու՝ ինչպէս դաւանաբանական, նոյնպէս և իրաւաբանական կանոններ սահմանողները՝ (երեք աիեգերական ժողովներից յետոյ) եղել են մեր համազգային ժողովները:

Կաթողիկոսները այդ կանոնների աւանդապահն են եղել միմիայն և նրանց գործադրիչը, ուրիշ ոչինչ:

Հակառակ դէպքում, այսինքն կաթողիկոսների իրանց իրաւանց սահմաններից դուրս եկած ժամանակ, համազգային ժողովը՝ նրանց՝ իրաւագանց կաթողիկոսներին գահընկեց կանէ, ինչպէս և, ժամանակ առ ժամանակ, արել է:

Համազգային ժողովներով սահմանւած կանոնների աւանդապահը և նրանց վրայ հսկող ու

գործադրող լինելով հանդերձ՝ մեր կաթողիկոսները իրաւունք ունին այդ կանոնները լուսարանել, պարզաբանել հաւատացեալներին, կարող են այդ կանոնների մէջ այս ու այն ձեւական փոփոխութիւնը մտցնել: Նրանք այդ կարող են անել նայելով ժամանակին և հանգամանքներին:

Բայց կանոնների ետքիւնը, ոգին փոխել, — բնաւ կարող չեն: Այդպիսի իրաւունք հայ ժողովրդական եկեղեցին երբեք տւած չէ իր Պետին, — կաթողիկոսին:

Միտքս մի օրինակով պարզեմ:

Համազգային ժողովների կանոնով՝ խոստոնութեան և հաղորդութեան համար՝ ոչ մի կերպով և ոչ մի անունով ու ձեով՝ կարելի չէ ժողովրդից վարձ, նւէր կամ որեւէ փոխարկնութիւն ստանալ:

Եւ կաթողիկոսը՝ ինչ հայեացքի և ուղղութեան տէր էլ որ լինի, որքան էլ թերեւ յարգելի ու զօրաւոր պատճառներ և հիմունքներ ունենայ, այդ կանոնը փոխելու, կարող չէ փոխել: Ամենաշատը ինչ որ նա իրաւունք ունի անելու հաւաքել այդ պատճառներն ու հիմունքները և նրանց համազգային ժողովի առաջ դնել՝ նրա վախճանական որոշմանը:

Դարձեալ՝ տասնեօթներորդ դարում կայացած մի ժողովով՝ սահմանւած է, որ իր ընկերի ծովան ու հասոյթը յափշտակող քահանան՝

«ըռծցի ի կարգեն» այսինքն՝ կարգալոյծ լինի:
(Կան. 11):

Սա մի խիստ, չարաչար խիստ կանոն է:

Բայց կանոն է, որ անշուշտ ունեցել է իր
գորաւոր պատճառներ:

Սակայն երկու հարիւր տարւոյ ընթացքում՝
գողութեան կամ յափշտակութեան մասին հա-
ւատացեալների հայեացքը բաւական մեղմացել
է, ուստի և ներսէս Ե-րդ հնարաւոր և ներելի
է համարում, որ յափշտակող քահանան կորզա-
լոյծ չլինի, այլ տեղափոխի ուրիշ տեղ: Նա
ասում է՝ «քահանայն մի իշխեսցէ յափշտակել
զծուխս այլոց քահանայից, որ չեն վիճակեալ
նմա յեպիսկոպոսէն իւրմէ: Եթէ որ յանդգնես-
ցի առնել՝ այնպիսին փոխեսցի արժախի ի բնա-
կոթենէ իւրմէ յայլ քաղաք կամ գիւղ»: (Կան.
76):

Գէորգ Դ-րդ առանց յափշտակող քահանա-
յի պատժի ձեռն մէջ փոփոխութիւն մտցնելու,
պատուիրում է աւագ քահանային «միտ դնել՝
զի մի քահանայք յափշտակեսցեն զմիմիեանց
ծուխ՝ կատարելով զպաշտամունս նոցա» (Կան.
32): Այսինքն Գէորգ Դ-ը կրկնում է էջմիած-
նում տեղի ունեցած 8-դ ժողովի ժա. կանոնը՝
«երիցունք մի յափշտակեսցեն զվիճակս»: Միայն
թէ՝ Գէորգ Դ-ը այդ կանոնի պահպանութեան
հսկողութիւնը յանձնում է աւագ քահանային:

Գ.

Այժմ դառնանք պետական օրէնքին:

1836 թւի մարտի 11-ին Հայոց եկեղեցու
կառավարութեան համար սահմանւած «Պօլօժե-
նիայի» 1248 յօդւածը ասում է՝ «հոգևոր պետ-
քերը կատարելիս՝ (հոգևորականութեան) ստա-
ցած տուրքերը, որոնք են՝ տուն փարատէքի
համար 20 կ., պսակի համար 40 կ., մեծի
թաղման համար 40 կ., իսկ փոքրի համար 20
կ.: Հայոց եկեղեցու հոգևորականներին խոսի
արգելում է որեւէ պատճառանքով պահանջել
հոգևոր պետքերի կատարման համար՝ այս յօդ-
ւածում նշանակածից աւելի տուրք»:

Ըստ երևոյթին «Պօլօժենիան» ուրեմն սա-
կազին որոշել է հոգևոր պետքերի կատարման
համար:

Եւ որովհետեւ, — ասում են սակագնի պաշտ-
պանները — 1248 յօդւածով որոշւած սակագինը՝
միանգամայն անհամապատասխան է ժամանա-
կիս պահանջներին, ուստի այժմ կարելի է նոր
սակագին սահմանել: Կարելի է գները շատ կամ
քիչ բարձրացնել: Հէնց բանն էլ դրանումն է,
որ չի կարելի: Որովհետեւ «Պօլօժենիայի» հե-
տեալ 1249 յօդւածն ասում է՝ «Հայոց եկեղե-
ցու սրբազնագործ և սպասաւորող հոգևորական-

ները իրաւունք չունին 1248 յօդաւածում յիշած տուրքերի չտալուն համար՝ հրաժարել պաշտամունքներն կասաւորուց եւ կամ ուշացնել: Նրանք միայն կարող են խնդրել կոնսիստորիային՝ պահանջելու այդ տուրքը մարմնաւոր իշխանութեան ձեռով *):

Այս յօդաւածից ես հետեացնում եմ, որ 1248 յօդաւածով որոշուած սակագինը ժողովրդին չհեղացնելու կամ նմանողութեան **) համար է և աւուրի համար պարտադիր չէ: Ոչ էլ շատացողի համար առիթ օրինակատարութիւնից հրաժարելու կամ ուշացնելու: Նշանակում է, որ յօդաւածի տուրքերն ևս կաւաւոր են: Եւ ուրեմն մեր համազգային ժողովներով և Հայրապետական հրահանգներով սահմանուած կանոններին հակառակ չեն, գոնէ նրանց չեն ջլատում, չեն ոչնչացնում: Մանաւանդ երբ ի նկատի առնենք որ «Պօլօթենիայի» խմբագրողները այդպիսի դէպքերում միշտ և հանապազ առանձին իմն

*) Համազգային միքանի ժողովների կանոններով խստիւ արգելւած է թէ հոգևորականներին և թէ աշխարհականներին եկեղեցու վերաբերեալ օրէնք գործի կամ վէճի ժամանակ՝ մարմնաւոր իշխանութեան դիմելը: Դիմող հոգևորականութիւնը իսկոյն կարգաւորյժ պէտք է լինի, իսկ աշխարհականը՝ բռնադուրի:

**) Ուստաց եկեղեցին նոյնպէս որոշ սակագին սահմանած ունի 1248 յօդաւածում յիշած օրինակատարութեանց համար: Եւ նրանց սակագինը մերիցը փոքր է, քիչ է:

փափկանկատութեամբ են վերաբերել դէպի հայ եկեղեցու նախնական, աւանդական կանոններն ու կարգերը: Եւ միքանի անգամ շեշտել են այդ մասին:

Այժմ գառնանք այն հարցին, որ եթէ հայ եկեղեցին կրօնական պաշտամունքների կատարման համար սակագին չէ որոշել և չէ թոյլատրել, հապա ինչով են ապրել հայ հոգևորականները:

— Ժողովրդի, հաւատացեալների կաւաւոր տարիերով, պատասխանում եմ ես:

Այդ տուրքերն սկզբներում եղել են բնական բերքերով (натурой), շարժական և անշարժ գոյքերով ու մեծ ու փոքր արդիւնաբեր կալւածներով: Ապա հետագեալ վերածել են դրամի: Սակայն միշտ կամաւոր, միշտ անորոշ, միշտ առանց սակագնի:

Եւ այդ ամեն աեսակի նւէրներն եղել են յանուն եկեղեցու, որ ապա մասնատրել է իր պաշտօնեաներին այն չափերով ու քանակով, որոնց որոշել են համազգային ժողովներն:

Մեծին Ներսէսի հիմնած բազմաթիւ և բազմատեսակ բարեգործական հիմնարկութիւնների պահպանման համար, ի միջի այլոց որոշուած էր տասանորդ ստանալ ժողովրդից:

Տասանորդի այդ տուրքը, որ համապատաս-

խան է մեր այժմեան դպրոցների օգտին նշանակած ծխական տուրքին՝ պարսառութիւն եր ժողովրդի հաճար որովհետեւ Աշտիշատի համագրային ժողովն էր սահմանած: Իսկ այժմեան ծխական տուրքը ժողովրդի համար պարտաւորական չէ, այլ միմիայն յօժարութիւն կամ հաւաճայնութիւն տուողների համար: Եւ այդ է պատճառը, որ այդ տուրքը չէ հաւաքուում: Իսկ հաւաքւածն էլ արեւստականօրէն, խաթրի համար է լինում:

Հոգևորականութեան օգտին՝ մեր եկեղեցին պարտադիր տուրք երբէք սահմանած չէ: Այլ նա իր պաշտօնեաներին պահել է պահպանել է 1600 տարիներից ի վեր, իր կամաւոր տուրքերով, իր նւէրներով:

Բայց այդ կամաւոր տուրքերի տւելութեան պարտականութիւնը՝ հայ ժողովրդի մտքում ու սրտում այն աստիճան խոր արմատ ու բռնկւ, որ նա այդ տուրքը տալիս է ինքնաբերաբար, սրտով, յօժարութեամբ՝ աւելի քան որեւէ այլ պարտագիր տուրք:

Եւ եթէ դուք ուզում էք որ ազգի կրթական և բարեգործական հիմնարկութիւններն իրանց գոյութիւնը շարունակեն, մինչև իսկ նրանց գոյութիւնը ապահովի, աշխատեցէք ամեն կերպ աշխատեցէք ժողովրդեան մէջ գիտակցութիւն, բարոյական պարտաճանաչութիւն առաջ բերել և աճեցնել ու դարգացնել հետզհետէ:

Ուզում եմ ասել թէ՛ հոգևորականութիւնից օրինակ վերցրէք, նրանց շաւղովն ընթացէք:

Հոգևորականութիւնը առանց օրէնքի, առանց պահանջման ու ճնշման, առանց սակագների կարողացել է համոզել, հասկացնել ժողովրդին, որ նա պարտաւոր է իր կամաւոր տուրքերով իրան հոգևորականներին պահել: Եւ նա, ժողովուրդը պահում է: Արդէն նրա մէջ միս և արիւն է դարձել այն միտքը, որ հոգևորականը իր կաւարած գործերի, իր ծառայութիւնների համար անշուշտ պիտի վարձատրւի: Եւ ինչպէս տոացի, վարձատրւում էլ է:

Մի տեղ ժողովուրդը նրան վարձատրում է բնական բերքերով (օրինակ դիւղերում), մի այլ տեղ «սուրբ սեղանով», երբորդ տեղ դրամով կային:

— Բայց դա աղքատութիւն է, կատարեալ մութացկանութիւն է, կասէք դուք ինձ:

— Այո, ժամանակից հասկացողութեամբ, դա մութացկանութիւն է: Եւ հայ հոգևորականութեան մէջ առաջին մութացիկը Ինքը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն է և ապա աստիճանաբար դալիս են միւսները, նրա ստորագրեալները:

Ինչ արած, անճարը կերել է բանջարը: Մեր եկեղեցական կեանքը այսպէս է կազմւած:

Հայ հոգևորականութիւնը ստիպւած է միշտ իր ժողովրդի երեսին մտիկ տալ, միշտ իր ձեռքը դէպի նա մեկնել, միշտ նրանից կախում ունենալ, ուստի և սրբութեամբ ու հաւատարմութեամբ ծառայել, սպասաւորել նրան, ժողովրդին:

Այս գրութիւնը ձեզ հաճելի չէ, ձեր կարծիքով հոգևորականութեան համար նաատացուցիչ գրութիւն է այս, յայն դէպս՝ դուք ձեզ հաճելի և հոգևորականութեան համար պարտաւոր գրութիւն որոնեցէք Հոռոմայ և միւս կղերական կազմակերպութիւն ունեցող եկեղեցիներում:

Բայց միթէ կարելի չէ քահանաներին ոռճիկ սահմանել առանց եկեղեցու հիմնական կանոններ խախտելու:

Կարելի է: Եւ այդ թոյլատրւում է թէ եկեղեցական կանոնով և թէ նոյնիսկ պետական օրէնքով:

Վերեւում ես արդէն ասացի, որ հնումը եկեղեցու անունով սահմանւած նւէրներն ու կալւածներին ստացած արդիւնքներն՝ մասնատրւում էին հոգևորականներին, համաձայն համազգային ժողովների որոշման, յայտնի չափով ու քանակով:

Գուհի երկրորդ ժողովի ԺԴ յօդւածը,

օրինակի համար, ասում է՝ «տուրք եկեղեցւոյ ըստ օրինի բաժանեցին՝ աւագ երէցանց երկու և կէս մասն, հասարակ քահանայից՝ երկու մասն, սարկաւագաց՝ մի և կէս մասն, դպրաց և այլի կանանց եթէ իցեն կարօտ՝ մի մասն»: Նոյնը ասում է և «Պօլօժենիայի» 1250 յօդւածը: Այս չափերն ու քանակները թէև ոռճիկ չեն նշանակում իսկապէս, վասն զի ամեն մի նւագում կարող են փոխել, շատանալ կամ քչանալ: Բայց և այնպէս դրանցից չէ հետևում, որ մեր եկեղեցին հակառակ կը լինի իր սպասաւորներին կանոնաւոր ոռճիկ տալուն, երբ միայն ունիցի դրաւագրու, կաւ առդիւնաքեր կարածի:

Մայրաքաղաքների հայ քահանաներն, Ռուսաստանի միքանի միւս քաղաքներն ևս, նմանապէս և Հնդկաստանի քաղաքներից միքանիսի քահանաներն արդէն կանոնաւոր ոռճիկ են ստանում, որովհետև նրանց եկեղեցիներն պատրաստի դրամ և պարբերական արդիւնք բերող կալւածներ ունին:

1836 թւականի մարտի 11-ին «Պօլօժենիան» նոյնպէս հակառակ չէ ոռճիկ սահմանելուն: Նրա 1247 յօդւածը ասում է՝ «Получаемое священнослужителями и церковными причетниками содержание может быть трехъ родовъ: 1) постоянное, опредѣляемое имъ отъ прихода при вступленіи ихъ въ должность: 2) даванія,

получаемыя ими за исправленіе духовныхъ требъ: 3) добровольныя приношенія».

«Содержаніе» նշանակում է ապրուստի միջոց, որ կարող է լինել և դրամով, և հողով: Քահանային ընտրելիս՝ ծուխը նրան յատկացնում է ապրուստի մշտական միջոց, մինչ այն պղբերենքից, որ ինքը ունի: Այդ միջոցը, սովորաբար քաղաքներում լինում է դրամ, իսկ գիւղերում բերք կամ հողը և կամ երկուսը միասին: Ուստի ինչպէս Բագուի, նմանապէս և ամեն մի Ռուսաստանի քաղաքների հայ եկեղեցիներն կարող են իրանց քահանաներին մշտական, կանոնաւոր ուժիկ սահմանել ըստ օրինակի մայրաքաղաքների և Հնդկաստանի քաղաքների, եթէ միայն նրանց եկեղեցիների նման սըրանց եկեղեցիներն էլ ունին կամ կունենան պատրաստի դրամագլուխ և կամ արդիւնաբեր կալածք:

«Даяніе» բառը իսկապէս նշանակում է նւէր, նւիրատուութիւն, այլ ոչ թէ տուրք, ինչպէս սովորաբար թարգմանում են մեզանում: Բայց նւէր լինի թէ տուրք, յամենայն դէպս եւր չէք կարող երբէք սակագին նշանակել, այլ դա պէտք է լինի անորոշ, միանգամայն նւիրատւի կամքից կախւած՝ ինչպէս որ պատւիրում են մեր եկեղեցական կանոններն: Եւ կաւ՝ եթէ սակագին էք նշանակում, այդ սա-

կագինը պէտք է լինի այն, ինչ որ «Պօլօժենիայի» 1248 յօդւածն է սահմանել:

Իսկ այդ յօդւածը կարող է փոխել միմիայն և միմիայն նրան սահմանող օրէնսդրական մարմինը, ուրիշ ոչ ոք:

«Приношеніе», որ նշանակում է ընծայաբերութիւն կամ նւիրատուութիւն, նոյնպէս կամաւոր է:

Ուրեմն «Պօլօժենիայի» 1247 յօդւածի երկրորդ (даянія) և երրորդ (приношенія) պարբերութիւններում յիշւած եկամուտներով՝ երբէք չէ կարելի քահանաներին կանոնաւոր և մշտական ուժիկ սահմանել:

Հետեւաբար անհիմն, ապօրինի և անկանոն է Բագուի եկեղ. ծխական հոհաբարձութեան, ինչպէս և Բաթումի և Թիֆլիզի քահանաների կամ ծխականների որոշումները օրինակատարուկամ ծխականների որոշումները Մշտական, թիւնները սակագնով անելու համար: Մշտական, կանոնաւոր ուժիկ կարելի է սահմանել 1247 յօդւածի առաջին պարբերութեան արամադրուկով և եթէ: Իսկ այդ էլ կարող են անել, ինչպէս քանիցս ասացի, նւիրական պատրաստի միջոց ունեցող եկեղեցիները միմիայն:

Մկրտիչ Ա. կաթողիկոսը 1907 թւականում հրատարակած «Հայաստանեայց Առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ ծխական կանոնադրութեան»

համար յատուկ ոռճիկ կը սահմանէ 63-դ յօդ-
ւածի ա. պարբերութեան տրամադրութեամբ՝
այն ժամանակ նա կարող է վերացնել բ. և ա.
պարբերութիւններում յիշեալ տուրքերն ու նը-
ւիրաբերութիւններն: Եւ կամ բ. և գ.
պարբերութիւններում յիշեալ կամաւոր և պա-
տահական հասոյթներն փոխարինել ա. պարբե-
րութիւնում յիշեալ մշտական և կանոնաւոր ոռ-
ճիկով:

Իսկ այդ մշտական ու կանոնաւոր ոռճիկ
աղբիւրը կարող է լինել,—կըկնում և երեքկնում
եմ,—կամ եկեղեցու դրամագլուխը կամ արդիւ-
նաբեր կալւածքը և կամ վերջապէս իւրաքան-
չիւր տարւայ սկզբին ամեն մը ծխականի կող-
մից յօժարակամ յանուն եկեղեցւոյն հանգանակ-
ւած նւիրագրամբ ամենայն տարի պարբերաբար
և այն հաշուով ու քանակով, որով կարելի է լի-
նի քահանաներին և դպիրներին տրւելի ոռճիկը
նախօրօք պատրաստել և ամսէ ամիս վճարելով
նրանց, պարտաւորացնել, որ այլևս ոչ մի տուրք
կամ նւէր չստանան ժողովրդից իրանց կատարած
ծէսերի համար: Այսպիսով թերեւ, կարելի է
վերջ դնել քահանաների և ժողովրդականների մէջ
երբեմն-երբեմն տեղի ունեցած տարաձայնու-
թիւններին: Եւ այսպիսով կարելի է ժողովր-
դին մօտեցնել եկեղեցուն, — եթէ դուք կարծում
էք, որ ժողովրդին եկեղեցուց հեռացնողը քա-
հանաներն են:

Իսկ այն ձեռք, ինչ որ այժմ Բագուի եկե-
ղեցական ծխական հոգաբարձութիւնն է առա-
ջարկում՝ ոչ միայն ժողովուրդը չէ կարող մօ-
տեցնել եկեղեցուն, այլ ընդհակառակը, կարող
ժողովրդին ոչ միայն սառեցնել եկեղեցուց,
այլև բոլորովին հեռացնել...

Ես այս պարզ տեսնում եմ հոգաբարձու-
թեան կանոնադրութեան մանաւանդ երրորդ
կէտից, որին և դառնում եմ այժմ:

Ե

Հոգաբարձութեան ծրագրի 3-դ և հինգեր-
որդ յօդւածներն Դիւանի կազմաւորման և գոր-
ծունէութեանն են վերաբերում: Ինչպէս տեսաւ
ընթերցողը Դիւանը կամ վարչութիւնը բաղկա-
նալու է 5 հոգուց: Նրա գործը լինելու է՝

ա) Սակագինով տուրքերն ստանալ.

բ) Կոնսիստորիայից տրւելիք ժապաւինեալ
մատեանի մէջ մուծել և ամսէ ամիս մասնա-
դրել քահանաներին և դպիրներին:

գ) Եղած քահանաների վրայ նորն աւելա-
ցնելու կամ վախճանածին փոխարինելու դէպ-
քում՝ սկզբնական հոգացողութիւնը կատարել:

դ) Ի պահանջել հարկին այս և այն քահա-
նային յաւելեալ ոռճիկ սահմանել տալ:

ե) Քահանաների զանցառութեան գէպը-
րում՝ արձանագրութիւն կազմել և Դիւանի եզ-
րակացութեան հետ ներկայացնել ի տնօրէնու-
թիւն թեմակալ առաջնորդին: Եւ վերջապէս՝

զ) Դպիրներին նշանակել և արձակել:

Ես արդէն ասացի, որ հոգաբարձութեան
կազմելիք այդ նոր Դիւանը կամ վարչութիւնը
նախատեսուած չէ ցարդ գոյութիւն ունեցող
կանոններով և օրէնքներով: Ուրեմն նա դեռ
նոր պիտի առաջարկւի և կատարւի: Առաջար-
կել կարող է, ցայց հաստատուել՝ բնաւ երբեք:
Այդպիսի մարմինը՝ հաստատութեան չէ կարող
արժանանալ ոչ կաթողիկոսի կողմից, ոչ էլ կա-
ռավարութեան կողմից, վասն զի, ինչպէս իր
տեղում ասել եմ, Դիւանի գլխաւոր ֆունկցիան
միանգամայն հակառակ է կանոնին և օրէնքին:
Ուրեմն նախ քան Դիւանի հաստատելն՝ անհրա-
ժեշտ է այդ կանոններն ու օրէնքներն փոխել:

Բայց մի ըրալէ ընդունեցէք, որ Դիւանի
գոյութիւնը ընդունեցաւ կամ հոգեւոր և կամ
մարմնաւոր իշխանութիւնների կողմից, և կամ
երկուսի կողմից եռ:

Սակայն գործնական կեանքում այդ Դիւա-
նը կարող է գործ կատարել առանց ժողովրդին
նեղացնելու, ձանձրացնելու և առանց նրան շա-
հագործելու:

Հազիւ թէ:

Մինչև այժմ ծխականը մի որեւիցէ կրօնա-
կան պաշտամունք ունենալիս՝ դիմում էր իր
ծխական քահանային կամ տոմսակով, կամ ծա-
ռայի, կամ բարեկամի ձեռքով, կամ հեռախօսով
և կամ—չառ քիչ անգամ—անձամբ անձին: Եւ
քահանան դնում և պաշտամունքը կատարում
էր: Եթէ փող տալիս էին՝ ստանում էր, եթէ
փողի տւչութիւնը յետաձգում էին՝ քահանան
համբերում էր: Եթէ պատահում էին ծխական-
ներ, որոնք ոչինչ չէին վճարում, աղքատու-
թեան պատճառաւ գլխաւորապէս, քահանան
չէր պահանջում, չէր ստիպում, որովհետեւ իրա-
ւունք չունէր: Եթէ պատահել է քահանայ, որ
ժողովրդին նեղացրել, պահանջել է—այդ քահա-
նան նախ և առաջ ինքն է տուժել՝ իր վարկը
իր ծխականի աչքում նւագեցնելով, և երկրորդ՝
թող այդպիսի քահանային պատժեն նրանք, որ-
ոնք պարտաւոր են հսկել նրանց վրայ:

Հոգաբարձութեան ծրագրի համաձայն՝ այ-
սուհետեւ ծխականը նախ և առաջ և անձամբ
անձին պիտի ներկայանայ Դիւանին՝ որոշեալ
տուրքը վճարելու և յանուն քահանային թուղթ
ստանալու պաշտամունքը կատարելու համար:

Եթէ կարելի լինէր, որ ամբողջ Դիւանը
կամ գոնէ 5 անդամից 3-ը ներկայ լինէին՝ նը-
րանք կարող էին հասկացնել, բարոյապէս ազ-
դել ծխականին, որ նա անտրտունջ վճարէ ու-
ղեալ տուրքը: Եւ այդպիսով հեռզհետէ ընտե-
լացնել ժողովրդին նոր կարգին հետ:

Բայց հազիւ թէ Դիւանի 3 անդամներն միասին լինին։ Առ առաւելն՝ նրանցից ամէն մէկը ժամի բակում օրական հերթ պիտի պահէ։ Իսկ այդ մէկը, ով էլ որ լինի, հազիւ թէ կարողանայ ազդեցութիւն գործել։

Ամենից հաւանականը այն էր լինի, — այս մասին ես համոզւած եմ, — որ Դիւանի անդամներն սկզբում սրտով գործին կը կպչեն, յետոյ կը թուլանան, կը ծուլանան, փոքրիկ անախորժութիւններից յետոյ՝ կը վճատեն, մի կողմ կը քաշին և տուրքերի հաւաքումը կը յանձնեն մի կամ միքանի վարձկան մարդկանց, որոնք կը սկսեն իսկական վարձկանի պաշտօն կատարել։

Այսինքն՝ կը լինի այն, ինչ որ այսօր ծխական տուրքի նկատմամբ է լինում։

Հոգաբարձութիւնը, թւով 12 հոգի, մի կողմն են կանգնել և վարձկան «հարկահաններին» միջոցաւ ծխական տուրք են հաւաքում։ Եւ, ի հարկէ, յաջողութիւն չեն գտնում։

Նոյնը կը կատարւի և կրօնական պաշտամունքներից ստացւելիք տուրքի վերաբերմամբ։ Եւ վերջ ի վերջոյ, մարդիկ ստիպւած կը լինեն նախկին դրութեանը վերադառնալ, բայց... բաւականին մեծ ու փոքր անախորժութիւններից յետոյ, բաւականին գայթակղեցուցիչ դէպքերից յետոյ, բաւականին բողոքներից յետոյ։

Բայց ենթադրենք, որ ժողովրդականների

և Դիւանի կամ նրա նշանակած հարկահանների մէջ ոչ մի տրտունջ տեղի չի ունենալ։ Եւ ամէն մի ժողովրդական իրանից պահանջւած տուրքը սիրով վճարելուց յետոյ՝ կը գնայ հերթապահ քահանային հրաւիրելու։ Կամ թէ Դիւանը ինքը կազդարարէ հերթապահին՝ այս ինչ ժամին գնալ այս ինչ տունը և այս ինչ մարդուն այս ինչ պաշտամունքը կատարել։ Իսկ քահանան չէ գնում, որովհետեւ չէ ճանաչում կամ թէ ճանաչում է թէ՛, բայց գիտէ, որ օրինական արգելք կայ։

Արդ այդպիսի դէպքերում ինչ պէտք է արած։

Պատճառը՝ ես բացատրել եմ նախնիթաց յօդւածներեցս մէկումը։ Իսկ տուրքը արդէն վճարւած պըծած է, գուցէ աւելորդօք։

Մնում միմիայն մի ելք։

Պարտաւորել ծխականին, որ նա նախապէս ներկայանայ հերթապահ քահանային և նրանից թուղթ ստանայ, որ իր պաշտամունքը կատարելու արգելք չկայ։ Յետոյ այդ թուղթը ներելու արգելք չկայ։ Երոշած տուրքը վճարէ, կայացնէ Դիւանին, որոշած տուրքը վճարէ, ստանայ անդորրագիր և ապա անդորրագիրը հերթապահին ներկայացնելով, հրաւիրէ նրան գնալ վերջապէս և պաշտամունքը կատարել։

Հարցնում եմ՝ այս ամեն ձևականութիւն-

ները ինչի համար են: Արդեօք ինչ բարոյական կամ նիւթական շահ գրանցից: Բարոյական շահ բնաւ: Ընդհակառակը՝ դրանով եկեղեցին բարոյապէս կը տուժէ:

Գալով նիւթականին՝ հոգաբարձութեան կարծիքով ձեռնառու է: Հոգաբարձութիւնը կարծում է, որ նա իր այդ ձեռնարկութեամբ՝ կարող կը լինի ոչ միայն հոգեւորականութեանը հասանելի ուժիկը հայթայթել, այլ նաև աւելի: Եւ այդ աւելացածով ֆօնդ կազմել կամացկամաց:

Թոյլ եմ տալիս ինձ կարծելու, որ ոչ թէ ֆօնդի համար շատ կամ քիչ գումար կարելի չի լինի անտեսել այդ ձևով, այլ անկարելի կը լինի քահանաներին և դպիրներին յատկացեալ ուժիկն անգամ կանոնաւորապէս վճարելու:

Ասեմ թէ ինչու:

Բազուի հայ ազգաբնակչութիւնը ընդհանրապէս հոշակած է մեզանում որպէս հարուստ ժողովուրդ:

Բայց դա սխալ կարծիք է:

Ճիշտ է, Բազում 10—20 տուն հարուստ հայեր կան, 200—300-ի չափ էլ միջակ կարողութեան տէր ընտանիք, բայց դրանից չէ կարելի եզրակացնել, որ ժողովուրդը ընդհանրապէս և առհասարակ հարուստ է:

Ընդհանրապէս Բազուի հայութեան տմենախոշոր մասը՝ օրական վաստակով է ապրում, իսկ աղքատները, չքաւորները թիւը՝ լեզիօն է:

Ամեն մի արդիւնաբերական քաղաքի նման՝ Բազուն ևս երկու բեռ ունի՝ ծայրայեղ հարստութիւն և ծայրայեղ աղքատութիւն: Եւ Բազուի աղքատ ազգաբնակչութեան մէջ՝ առաջին տրդը բռնում են հայերը:

Այն հանգամանքը, որ Բազուի հայութիւնը, ի բաց առնելով միքանի բացառութիւնները, ամբողջովին ստիպւած է տուն և մաղաղին, ամբողջովին արդէն ապացոյց է, որ նրա խանութ վարձել, արդէն ապացոյց է, որ նրա վաստակի խոշոր մասը գնում է տան և մագազինի վարձի համար: Ապա նա պիտի վճարէ քաղաքի և տէրութեան հարկերը, գործակատարների ուժիկը և ապա թէ եկամուտի աւելացածով պահէ իր ընտանիքը:

Արհեստաւոր և բանւոր դասակարգը, ճշմարիտ է, տան վարձի և քաղաքի ու տէրութեան հարկերէն ազատ է, բայց նրա ստացած ուժիկն և էլ այնքան չէ, որ իր ծախսերը, շատ անգամ և պարտքերը, ծածկելուց յետոյ կարողանայ ինսպարտքերը, ծածկելուց յետոյ համար մի բան յետ յողութիւ անել, նեղ օրւայ համար մի բան յետ ձգել:

Ահա թէ ինչու համար ես ասացի և ասում եմ, որ Բազուի հայութիւնը հարուստ չէ, այլ օրական վաստակով և նեղութիւնով ապրող մի

բազմամարդ, ստուար համայնք՝ շուրջը 40-50 հազար հոգի:

Եւ որովհետեւ այդ համայնքն է, այլ ոչ թէ նրա հարուստ և փոքր ի շատէ ապահով մասը, որ ամենից շատ և յաճախ կրօնական պաշտամունքներ (մկրտութիւն, պսակ, թաղում, գերեզման օրհէնք) է ունենում սովորաբար, ուստի և հոգևորականութեան պահպանման գրեթէ ամբողջ ծանրութիւնը նրա վրայ է ընկնելու:

Այս այսպէս լինելով՝ ես գտնում եմ, որ օրական եկամուտով ապրող այդ համայնքի կրօնական պէտքերի կատարման համար՝ սակագնով նրանից փող պահանջելն, բացի այն, որ բոլորովին օտարօտի և ապօրինի ու հակառակ է նրա հայեացքին և միանգամայն վիրավորիչ նրա կրօնական զգացմունքներին, այլ նաեւ անարդար և ծանր է նրա զրպանի համար: Նամանաւանդ, որ հոգաբարձութեան որոշած սակագները նւազ չափով են: Եւ ուրեմն ամեն անգամ, ինչպէս ստում են, քիչ ու շատ «չսկսա քակոյց» լինելու է, ինչպէս որ այժմ այդ լինում դիակառքի և ջահերի վերաբերութեամբ:

Եթէ եկեղեցու խորհուրդների, կամ առհասարակ կրօնական պաշտամունքների վրայ նայում էք, ինչպէս վաճառականական նիւթերի կամ ապրանքի վրայ յամենայն դէպս օրինաւոր վաճառականների նման՝ այդ ապրանքին գէթ վերջ-

նական գին, — prix fixe, — նշանակեցէք, որպէսզի չարչիւների նման ստիպւած չլինիք միշտ չանաթակել:

Հա, այն էի ասում, որ հոգաբարձութեան նշանակած սակագներն ժողովրդի զրպանի համար ծանր են:

Ինձ յայտնի չէ թէ՛ այդ սակագներն վիճակագրական սրէէ հիմք ունին արդեօք, թէ գուցէ լոկ հաւանական ենթադրութիւններ են: Բայց ինչ էլ որ լինի այդ սակագների հիմքը, այնուամենայնիւ՝ հոգաբարձութիւնը անկարող է զրանով իրան հարկաւորեալ գումարը հայթհայթել:

Այդ գումարը հասնում է մօտ 35000 ո. 3000-ական 8 քահանաների, 900-ական 8 դպիրների, Դիւանի ծախք, ոտճիկ հաւաքող պաշտօնէի, և այլն:

— Բայց միթէ, — հարցնում են մարդիկ, — Բագւի քահանաները 3000-ական և դպիրները 900-ական ուղբիլի ցարդ չէին ստանում իբրեւ հատոյթ:

— Մեծամասնութիւնը ոչ, — պատասխանում եմ ես, — այլ միքանիսը, որ գուցէ և 3000-ից աւելի էլ են ստանում:

Բայց եթէ ընդունելու ևս լինինք, որ ամեն մի քահանայ ցարդ ստանում էր 3000 ո., և ամեն մի դպիր 900 ո., այնուամենայնիւ այժմ

սակազնով, այդքանն էլ կարող չէ հոգաբարձութիւնը ստանալ:

Ահա թէ ինչու:

Բազմի հայերի մէջ ընդունւած ընդհանուր սովորութիւնն այսպէս է:

Ծխական քահանան գնում է իր ժողովրդականի տունը, դիցուք, երեխայ մկրտելու: Մկրտութիւնը վերջացնելով, նա խաչը և մաշտոցը դնում է սեղանի վրայ՝ սկսում է չափաբերական մատնանում գետեղելի տեղեկութիւնները արձանագրել: Իսկ այդ միջոցին, ինչպէս նորածնի հայրը, նայնպէս և կնքահայրը և ներկայ եղող բոլոր հիւրերը հերթով խաչն համբուրելով՝ իրանց լուծան են ձգում յօգուտ քահանային: Ամեն մի մարդ ձգում է, սովորաբար, մի ուրբուց սկսած՝ մինչև 10 կոպէկ:

Հաւաքում էք այդ փողերը և դուրս է գալիս 2—5—10 ուրբլի, նայելով հիւրերի թւին ու կարողութեանը:

Հոգաբարձութեան ծրագրով վճարելու է առնուազն 4 ուրբլի: Բայց այն մարդը իսկապէս կարող չէ 4 ուրբլ վճարել: Եւ կամ շատ ծանր, շատ զգալի է նրա համար 4 ուրբլ վճարելն:

Մինչդեռ միևնոյն մարդու երեխի մկրտութիւնից ցարդ քահանան ստանում էր առանց պահանջման և 4 ուրբլ և 6 ուրբլ և 10 ուրբլ:

Միևնոյն բանը լինում է և պսակի ժամանակ, և թաղման ժամանակ:

Քահանան հրաւիրւում է, դիցուք, մի մեռել թաղելու: Մեռնողը մի տնանկ և մշակ մարդ է, կամ մի աղքատ արհեստաւոր, որոնց տէրերը միանգամայն անկարող են սակազնով տալ: Այդ մեռելների տէրերին եթէ իրանց ֆնայ, նրանք կամ ոչինչ չեն կարող վճարել ֆնայ, կամ 50 կոպէկ, կամ մի ուրբլի: Բայց այդպիսի ննջեցեալներից Բագուի քահանաները սովորաբար ստանում են դարձեալ առանց պահանջման, երկուսից սկսեալ մինչև 8—10 ուրբլի յօղարկաւորութեանը մասնակցողների յիշած խաչհամբոյրներից:

Այս սովորութիւնը ընդհանրացած է Բագուում նաւանաւանդ միջակ և հասարակ դասաւորութեան ժողովրդականների մէջ: Եւ դա, ըստ իս, վատ սովորութիւն չէ, ոչ թէ այն պատճառաւ և եթէ, որովհետեւ դրանով քահանաներն են շահուում, այլ որովհետեւ այդ սովորութիւնը իր մէջ պարունակում է շատ խոր և շատ համակրելի սկզբունք:

Եւ երանի չէր լինիլ, եթէ հայ ժողովրդին մենք կարողանայինք վարժեցնել այդպիսի ընկերական, համայնական փոխադարձ աջակցութեամբ և զոհաբերութեամբ պահպանելու ոչ միայն իրանց քահանաներին, այլ նաև իրանց

դպրոցներին և իրանց ամեն մի հասարակագուտ հիմնարկութիւններին:

Շարունակենք:

Ոչ ոք չէ կարող ժխտել, ի հարկէ, որ կեանքի մէջ ահագին նշանակութիւն ունի մարդկանց փոխադարձ յարաբերութիւնը, ծանօթութիւնը, բարեկամութիւնն ու ժառանգութիւնը:

Տասնեակ տարիներ շարունակ այցելելով իր ծխականի տունը՝ է որ ի պաշտօնէ և է որ անպաշտօն կերպով, հայ քահանան արդէն այդ տան հոգևոր հայրը, նրա պատուաւոր անդամն է է դառնում: Եւ եթէ այդ քահանան իր կոչման և պաշտօնի նշանակութիւնը հասկանում և չէ դաւաճանում, նրա նիւթական վիճակը ապահոված է: Նրա հասոյթը աստիճանաբար կը շատանայ իւրաքանչիւր տարի: Եւ փորձը ցոյց է տալիս, որ, որ յիշուի, այդ այդպէս է:

Իսկ եթէ ծխականների իրանց արդիւնքների նւագմամբ՝ երբեմն նւագում է քահանայի իրան արդիւնքն ևս, փոյթ չէ, քահանան, ի շնորհս իր ծանօթութեան և բարեկամական յարաբերութեան, միշտ և հանապազ հնարաւորութիւն ունի դիմելու իր այս ու այն հարուստ ծխականին և նրանից փոխարինութիւն անել: Եւ ծխականը տալիս է սիրով, տալիս է առանց տոկոսի և առանց ժամանակի որոշման և յաճախ առանց ստորագրութեան կամ մուրհակի:

Բացի այդ եթէ քահանան իր ծխական ժողովրդականի տունն է վարձում, — տանուտէրը միշտ մի բան զեղջում է վարձագնից: Եթէ վարձագինը ժամանակին չէ վճարում քահանան, — տուգանադրամ չէ առնւում նրանից:

Դարձեալ՝ եթէ քահանայի նիւթական միջոցները չեն ներում, դիցուք, իր զաւակին ուսում տալու, բարձրագոյն դպրոց ուղարկելու, — նրա այս կամ այն ծխականը նրան որդեգիր է վերցնում, թողակ է սահմանում:

Դարձեալ՝ երբեմն այնպիսի ծխականներ էլ են պատահում, որ իրանց ննջեցեալների վրայ, բացի եկեղեցուն յատկացրած «երեսքաշից» իրանց քահանայի համար ֆարաշացու մահուղներ են ձգում: Եւ կամ արտօնում են նրան այս ինչ մագաղինից իրանց համար ամբողջ շորացու կտորներ վերցնել իրանց հաշին:

Դարձեալ՝ պատահում է որ քահանան երբեմն, իրան անսպասելի կերպով, իր ծխականից ստանում է նաև շատ ու քիչ դրամական նւէր ևս՝ իբրև «յիշելիք»: Յետոյ պարզւում է որ դա մի տեսակ փոխարինութիւն է, այս ու այն աջակցութեանը, որ քահանան ցոյց է տւել այս ու այն դէպքում և այս ու այն պարագայում:

Ասածներիցս դժուար չէ եզրակացնել, որ հայ քահանան միշտ և հանապազ կարող է իրան

Այսպէս ուրեմն՝ հոգաբարձութիւնը քահանայութեան վրայ որոշ պարտականութիւններ է դնում, նա նրան՝ ուղղակի կամ անուղակի կերպով իրան ենթարկել է ուղում, հոգաբարձութիւնը խլում, իւրացնում է նաև մէն մի ծխականի ձեռքից՝ նրա կատարեալ ու արդար իրաւունքը՝ իր խեղճանուն ունենալու եւ իր ցանկաբեան եւ յարմարութեան համեմատ իրան վարձատրելու, — իսկ ինքը, արգոյ հոգաբարձութիւնը, ոչ մի պարտականութիւն, ոչ մի երաշխաւորութիւն չէ ստանձնում:

Ինչպէս յօդաւոր սկզբում ասացի՝ հոգաբարձական կանոնադրութեան ծրագիրը բաղկացած է 40 պարբերութիւններից, որոց ոչ մէկն էլ կրիտիկայի չի դիմանում: Բայց մենք դրանց զանց ենք առնում, չկամենալով աւելի ընդարձակել մեր ասելիքը: Եւ բաւականանում ենք դիտողութիւններով, որ ցարդ արինք ծրագրի գլխաւոր և հիմնական կէտերի վերաբերութեամբ:

Ծրագրի մնացեալ կէտերի նկատմամբ՝ այս փոքրիկ և ընդհանուր դիտողութիւնը կանենք որ նրանց մէջ կան կէտեր, որոնք է որ Առաջնորդի իրաւասութեանն են վերաբերում, է որ, աւագ քահանայի և է որ ծխականների, և յամենայն դէպս ոչ Դիւանի:

Դարձեալ՝ քահանաներին հաւասար ռոճիկ սահմանելով հոգաբարձութիւնը հաւասարութեան

սկզբունք է պաշտպանում: Բայց ահա ծրագրում կայ յօդաւոր, որով հոգաբարձութիւնը խախտելով այդ սկզբունքը՝ այս և այն քահանային «յաւելեալ» ռոճիկ է սահմանել տալիս:

Ուրեմն անձնական քարեհաձոքիւններն, եւ քերեւս խնամաքիւնների հիմքը՝ այժմեանից հանդէս է գալիս և առիթ տալիս քահանաների ներքին անելութեան, նախանձի և այլն:

Այսպէս թէ այնպէս մենք այլ ևս չենք կամենում երկարաբանել: Եւ մեր խօսքը վերջացնում ենք հետեւեալ եզրակացութեամբ:

Եթէ հոգաբարձութեան ծրագիրը՝ առանց նորանոր և մանրամասն քննութեան ծխական ժողովում անցկենալով (որի մասին մենք բնաւ չենք տարակուսում քաջ ծանօթ լինելով մեր ծխական ժողովների էութեանը) հոգեւոր բարձրագոյն իշխանութեան հաստատութեանը արժանայ, — յայնդէպս՝ այդ ծրագիրը մի լաւ միժանայ, — յայնդէպս՝ այդ ծրագիրը մի լաւ միժանայ, — յայնդէպս՝ այդ ծրագիրը մի լաւ միժանայ, — յայնդէպս՝ այդ ծրագիրը մի լաւ միժանայ, — յայնդէպս՝ այդ ծրագիրը մի լաւ միժանայ:

Իսկ թէ ինչ կը լինի, կամ կարող է լինել, գրա հետեանքը, շատ դժւար է նախատեսել: Եւ գոնէ շատ յոռետես եմ: Եւ դրանից ոչ մի լաւ հետեանք չեմ սպասում:

Եթէ հոգաբարձութիւնը, յիրաւի, քահանայական վիճակը և կոչումը բարձրացնել է ու-

գում, — յայնդէպս թող նա ճղէ, դէն ձգէ իր այդ սակագներն, ս. խորհուրդներն այդ տաք-սացիան և քանանայից հետ ձեռք-ձեռքի տւած՝ Բագւի ամբողջ հայ համայնքից տուրւայ սկզբում կամաւոր նւէր, կամ ծխական տուրք հաւաքէ և նրանով վարձատրէ ինչպէս դպրոցների ուսուցիչներին, նմանապէս և եկեղեցու պաշտօնեաներին, որոնք եւ պատշաճաւորած լինեն բոլորովին, եւ բոլոր ծխականների ամենատեսակ պաշտօնակները, արխարտ կրտսերը: Իսկ եթէ եղան ծխականներ, և անշուշտ կը լինեն, որոնք օրինակատարութիւններից յետոյ՝ դարձեալ մի բան կուտան յօժարակամ, թող դա էլ ընդհանուր անդուկը մանի:

Հոգաբարձական և քահանայական խառն ժողովներում՝ տողերիս գրողը այս հարցը դրեց, բայց հոգաբարձութիւնը չընդունեց՝ պնդելով որ ժողովուրդը չի տալ նւէրը ևս, ինչպէս չէ տալիս և դպրոցական (ծխական) տուրքը: Իսկ ես հաւատացած եմ, որ կուտայ, եթէ մենք «հարկաններով» վարձկան պաշտօնակներով չըհաւաքենք այդ տուրքը, այլ անձամբ անձին, գոնէ սկզբի մի երկու տարիներում, մինչև ժողովուրդը ընտելանայ:

Մէկ էլ՝ տուրքի քանակը պէտք է վերցնել շատ նւագագոյն չափով: Բագում մօտ 20000 իրաւասու ծխական կայ:

Միջին թւով տարեկան դրանցից 4-ական

ուրբի յանուն եկեղեցուն նւէր ստանալը՝ ոչ մի առանձին դժարութիւն չէ ներկայացնում: Եւ անա ձեզ մի գումար ինչպէս ձեր դպրոցների, նոյնպէս և ձեր հոգևոր պաշտօնեաներին վարձատրելու: Թող որ կարող են և միանալ մեծ ու փոքր գումար նւիրողներ ևս լինել յօգուտ ֆօնդի: Եթէ ժողովրդի մէջ գիտակցութիւն զարթեցնել էք ուզում, այսպիսի միջոցների պէտք է զիմէք, այլ ոչ թէ տաքսացիաների, ոստիկանական միջոցների, որոնք, կրկնում ենք, շատ անախտուն չեն, շատ ողբալի հետևանքներ կարող են ունենալ:

Մենք մեր ժողովրդին ճանաչում ենք, խօսելում վճռելում, ստորագրելում շատ առատ են, շռայլ, իսկ կատարելում, վճարելում ժլատ, կծծի, բողբօղալու, խստապաւանոց:

2

Մայիսի 9-ին, ժամը 12-ին Մարդասիրական Ընկերութեան շինութեան դահլիճում կայանացաւ ծխական ընդհանուր երկրորդ ժողովը՝ քընցաւ ծխական ընդհանուր հոգաբարձութեան ներս համար Բագւի ծխական հոգաբարձութեան նախագիծը՝ կրօնական պաշտամունքները սակահնով կատարելու ու ժողովւած դրամներով քաղնով կատարելու ու ժողովւած դրամներով սահմաններին և դպիրներին առձիկ սահմանելու համար:

ժողովին ներկայ էին ընդամենը 85, — կարգա ութսուն և հինգ, — հոգի:

Զնայած որ հէնց նոյն օրը՝ առաւօտեան հրատարակած «Երկ» թերթում մի յօդած էր տպւած երեք աստղ ստորագրութեամբ, որտեղ հոգաբարձութեան ծրագիրը շատ փառաբանւում էր, այնուամենայնիւ այդ ընկլամածն յօդածն ևս չէր կարողացել գոնէ մի քանի հարիւր մարդ բերել ժողովին:

Եթէ «Երկ»-ի ռեկլամ-յօդածի վրայ աւելացնենք և այն, որ նոյն օրը, ժամի 12 դահլիճ մտնելիս՝ ծխականներին առաջին անգամ բաժանում էին ծրագրի տպագրեալ օրինակները (կարծես թէ չէր կարելի գէթ մի շաբաթ առաջ ցրել, գէթ մայիսի 2-ին, երբ առաջին անգամ նշանակւած էր ժողով), այն ժամանակ կարծեմ հասկանալի կը լինի որ յարգելի հոգաբարձութեան վարմունքը այնքան էլ կօրէկո չէր: Եւ չենք ասում թէ դիտաւորեալ այլ պատահաբար կամ զուգահիշաբար՝ այնպէս դուրս եկաւ, որ ծխականները ժամանակ չունեցան ծրագրի հետ ծանօթանալու: Այսպէս թէ այնպէս ժողովը բացւեցաւ 85 ծխականների մասնակցութեամբ:

Նախագահ ընտրւեցաւ պ. Ստեփան Թադիանոսեան, իսկ քարտուղար՝ պ. Ա. Գրիգորեանց:

Տողերիս գրողը խօսք խնդրելով յայտնեց,

որ, ըստ տրամադրութեան 1907 թ. յունւարի 11-ի ծխական կանոնադրութեան 60 և 64 յօդածները, ներկայ ժողովը չէ կարող օրինաւոր լինել, ինչպէս որ հոգաբարձութեան յայտարարութիւններում գրւում է միշտ: Այլ թող այս ժողովը համարւի լոկ խորհրդակցական, թող հոգաբարձական ծրագիրը կարգացի, լուսաբանւի, մտքերի փոխանակութիւն լինի, իսկ վճիռ տրււ, երբ ամբողջ հայ համայնքը կը ծանօթանայ հարցի էութեան հետ և երբ հնարաւոր կը լինի ծխականների $\frac{2}{3}$ հաւաքել, որի համար և մի միջոց առաջարկեց, որը առաջարկւած էր դեռ երեք տարի առաջ կանոնադրութեան 64 յօդածը իրագործելի դարձնելու համար:

Ումանք հոգաբարձուներ, իսկ ծխականներից պ. Յովհաննէս Քաջագոնունի՝ յայտնելով որ ծխականների $\frac{2}{3}$ մասը ժողովելու հնար չկայ թէ ինչպէս ցարդ արել ենք, պէտք է անել և այժմ պնդում էին, որ ժողովը օրինաւոր համարւի:

Քուէարկւեցաւ հարցը և բազմութեամբ վճուեց ժողովը օրինաւոր համարել:

Մենք, որ այդ վախճանը արդէն նախատեսել էինք վաղօրօք պատրաստած մեր բողոք-կարծիքը յանձնեցինք նախագահին օրագրի հետ թեմական իշխանութեանը ներկայացնելու ի տնօրէնութիւն:

Այնուհետեւ սկսեց հարցի քննութիւնը ըստ էութեան:

Գլխաւոր խօսող և վիճաբանողներ էին հոգաբարձութեան անդամներէց մի քանիսը, պ.պ. Յովհ. Քաջազնունի, Յակոբ Մանանդեանց, Պողոս Կարա-Մուրզա և տողերիս գրողը, իսկ բազմութիւնը լոկ հանգիստաւէս էր կարծես: Եւ հաւասարապէս ծափահարում էր և ինձ և իմ ընդերմախօս վերոյիշեալ անձինքներին:

Իմ տաածները նոյնն էին, ինչ որ «Հովիտ» ում տպւած են: Սակայն վերոյիշեալ անձինք գտնում էին, որ իմ առաջ բերած եկեղեցական կանոնները և «Պօլօթենիայի» յօդւածներն չեն կարող արգելք լինել, որ ծխական ժողովը այժմ նոր սակագին սահմանէ, նամանաւանդ որ Վեհափառ կաթողիկոսը միքանի անգամ անձամբ անձին իր համաձայնութիւնը բարեհաճել է նախօրօք տալ իրան ներկացող միքանի հոգաբարձուներին:

Միևնոյն հայրապետական այդ բարհաճութիւնը շեշտւած էր նաև «Баку»-ի բեկլամ-յօդւածում:

Վիճաբանութեան ժամանակ մի հանգամանք ևս յայտնի եղաւ, որ ինչպէս ինձ, նմանապէս և ժողովականների համար նորութիւն էր: Պ. Յակոբ Մանանդեանցը յայտնեց, թէ իրանք քաջ յայտնի է, որ հանգուցեալ Մկրտիչ Ա. կաթողիկոսի հրամանաւ արգէն նոր սակագներով կանոններ են մշակւած և հաստատւած: Բայց թէ

ինչի ցարդ հրատարակւած չէ ի գործադրութիւն, պարոնը չգիտէ: Վերջ ամենայնի հարցը քուէրկութեան դրեցաւ և գրեթէ միաձայն, քացի ինձանից, վճուեցաւ յօգուտ հոգաբարձութեան ծրագրին:

Սկզբունքով վճուեցաւ կրօնային բոլոր պաշտամունքները սակագնով անել և դրանցից գոյացած գումարով ռոճիկ սահմանել հոգևոր պաշտօնեաներին:

Հոգաբարձութիւնը համոզւած է, ինչպէս այդ երևեցաւ նրա նախագահ պ. Տիգրան Բէգ-զադեանցի տւած բացատրութիւնից, որ այդ սակագինը հոգաբարձութեանը կը ապայսարեկաւ առնուազն 48 հազար ռուբլի, բայց կարող են տալ և 70, և հարիւր հազար ռուբլի, սրով հոգաբարձութիւնը ոչ միայն հոգևոր պաշտօնեաների ռոճիկը կը հոգայ, այլև բոլոր ծխական գպրոցների ուսուցչական կազմին:

— Ծխական տուրք սահմանեցինք, վերջացրեց պ. Բէգզադեանը իր ճառը, ժողովուրդը չէ տալիս, թոշակ սահմանեցինք՝ չէ տալիս: Բայց այսուհետեւ նա ստիպւած կը լինի տալու, որովհետեւ, շեշտեց պարոնը, «մեռնողը՝ պիտի թաղւի, երեսան պիտի մկրտւի, ցանկացողը պիտի պսակւի»:

Ծխական հոգաբարձութեան յարգելի նախագահի այս կարծիքը, գոնէ ինձ համար ամենա-

լաւ ապացոյցն է, որ կրօնական պաշտամունքների կատարումը այսուհետեւ շահագործութեան առարկայ պիտի դառնայ հոգաբարձութեան ձեռքին:

Ես այդ նախատեսումն էի: Եւ կարծեմ շեշտում էի իմ յօդաւածների վերջում:

Ներփակեալ ուղարկում եմ խմբագրութեանը ծրագրի մի տպած օրինակը, որի մէջ հոգաբարձական և քահանայական խառն ժողովների ժամանակ տեղի ունեցած մտքերի փոխանակութիւնից յետոյ՝ հոգաբարձութիւնը զիջաւ առանձին-առանձին քահանաների ծխերը առայժմ թողնել և այդպէս էլ տպած է ծրագրի Ա. պարբերութիւնում:

Խնդրում ենք, ինչպէս «Հովիտի», նոյնպէս և մեր միւս թղթերին արտատպել այս ծրագիրը և իրանց հայեացքներն ու կարծիքները հրապարակ հանել:

Հարցը շատ լուրջ հարց է: Եւ մեր կարծիքով դեռ շատ կարօտ մշակման: Թող հայ հրապարակախօսները չզլանան իրանց սուղ ժամանակներից՝ մի երկու ժամ նւիրել այս բարդ ու փափուկ հարցին: Եւ թող այս փափուկ հարցը,

որին անշուշտ կը հետեւեն և ուրիշ քաղաքների հայերը, պատահականութեան և հապճեպ վճիռների չենթարկուին:

Բնաւ չպէտքէ մոռանալ որ բացի եկեղեցական կանոններից և կրօնային տեսակէտից՝ մէջտեղում կան և բուն իրաւաբանական կէտեր կան «Պոլսեանի» յայտնի և դրական յօդաւածներ, որոնք ինքնագլուխ մենք չենք կարող փութել:

Նոյնիսկ նախարարութիւնները և փոխարքաները իրաւունք չունին ընդհանրութեան համար պարտադիր տուրք սահմանել, ուր մնաց թէ այս ու այն ծխական ժողովը կամ հոգեոր իշխանութիւնը:

Բագուի քահանաներին ոռճիկ սահմանելու հարցի լուծումը յետաձգեցաւ աշնան:

Մայիսի «9-ին կայացած ժողովից յետոյ, ուր հարցը սկզբունքով վճուեցաւ (մեր կարծիքով՝ ոչ կանոնաւոր ժողովով) յօգուտ հոգաբարձական առաջարկութեան, մենք թէ և այլևս չը մասնակցեցանք ծխական ժողովի հետեւեալ նիստերին, բայց և այնպէս թէ մասնակցողներից և թէ չլրագիրներից հաւտոտիացանք, որ հոգաբարձ-

ձական կանոնները քննելիս՝ թեր և դէմ վիճաբանութիւններ շատ են եղել, ծխականների մի քանիսի կողմից տուրքեր հաւաքելու նորանոր ձևեր են առաջարկւել և այլն:

Այնուամենայնիւ՝ հարցի լուծումը, ինչպէս ասացինք, յետաձգւել է:

Եւ մեր կարծիքով շատ էլ լաւ է եղել:

Այդպիսի դէպքերու շտապողականութիւնը միմիայն փնաս կարող է արտադրել, այլ ոչ ոգուտ:

Եւ թող յուսանք, որ մեր եկեղ. ծխ. հոգաբարձութիւնը այժմ ինքն էլ հասկացաւ մեր ասածների և պնդածների ճշմարտութիւնը՝ թէ անպայման անհրաժեշտ է նահապէս ժողովրդին ծանօթացնել հարցի էութեան հետ և ապա թէ որոշում կայացնել, թէ՛ ներկայ դէպքում անձնական հայեացքով և ցանկութիւնով ղեկավարւելը՝ ապարդիւն բան կը լինի, թէ՛ անհրաժեշտ է ի նկատի ունենալ տիրող կարգ ու կանոնը, ժողովրդի մեծամասնութեան, - հաւատացեալների տրամադրութիւնն ու հակումը և այլն:

Տակաւին մի տարի առաջ՝ երբ հոգաբարձութիւնը նոր էր պատրաստուում ձեռնարկել հարցին՝ մենք մեր բարոյական պարտքը համարեցինք զգուշացնել նրան զրելով թէ՛ «Երբէք չպէտք է զանց առնել, որ շատ և շատ լաւ

սկզբունքներ կարող են գլուխ չգալ, կարող են մինչև անգամ փնաս առաջ բերել, եթէ որ այդ սկզբունքները մենք ձեռնարկենք իրագործելու, առանց մանրամասն և լուրջ, բաղմակողմանի քննութեան և առանց ի նկատի առնելու եկեղեցական, պետական և սովորութեան (обычное) որէնքները *):

Սակայն մեր, ինչպէս ասածներն նոյնպէս և զրաճներն ուշադրութեան չարժանացան յարգոյ հոգաբարձութեան կողմից:

Այժմ բաւականին մեծ ընդդիմութեան հանդիպելով ժողովրդականների կողմից, հոգաբարձութիւնը ուղղում է սխալը:

Եւ այդ նրան պատիւ է բերում: Որովհետեւ սխալւելը ամօթ չէ, ամօթ է սխալւած լինելն չուղղելը: Թէ աշնանը ինչ վախճան կը ստանայ հաոցը, — այդ մենք չգիտենք:

Առ այժմ աւելորդ չենք համարում «Հովիտ»-ի ընթերցողներին ծանօթացնել այն գրւածների հետ, որոնք մամուլում երևացան: Լսեցինք, բայց չկարողացանք ձեռք բերել և կարդալ, որ «Биржевые Вѣд.» րազրում մի յօդւած է եղել, որի մէջ հոգաբարձութեան ծրագիրը շատ և շատ գոված ու գովաբանած է, եւ այդ ծրագիրը համարւած է ընդհանրապէս

*) «Հովիտ» 1909 № 39:

հայ ազգութեան կուլտուրականութեան խոշոր ապացոյցներէից մինը:

— Թող այդպէս լինի, ասենք և անցնենք մեր կարգացածներին:

Տեղական թերթերէից «Բաքոյ»-ն միայն մի փոքրիկ յօդած տպեց (№ 104), ուր ամենայն լըջութեամբ և անաչառութեամբ նկարագրում էր մայիսի 9-ին կայացած առաջին փողովի խորհրդածութիւններն ու վիճաբանութիւններն:

«Բաք»-ն աւելի հետաքրքրեցաւ և աւելի շատ քան զրեց (№№ 66, 103, 104, 108, 110 և 121):

Սովայն պ. վերմիշեանի թերթում երևեցած բոլոր զրւածներն էլ յայտնի ձգտում ունէին և բացարձակ ոչ միայն պաշտպանում էին հոգաբարձութեան ծրագիրը և նրա համար բեկլամներ անում, այլ նաև բոլորովին անարդար կերպով հեզնում և ծաղրում էին ծրագրի հակառակորդին, այն է՝ այս առղերը զրողին:

Հայ թերթերից «Սուրհանդակը» երկու յօդած տպեց: Առաջինում (№ 95) պ. Վարանդեցին իր յօդածում միքանի սովորական, շաբլոնի յարձակումներ գործելուց յետոյ Բագւի քահանայութեան հասցէին, — վիճակագրական թւանշաններ էր դուրս բերել (պաշտօնական աղբիւրից քաղած) այն ամեն օրինակատարութիւն-

ների համար, որոնք քահանաներն արել են 10 տարւայ ընթացքում:

Երկրորդ յօդածի (№ 106) հեղինակը «Քահանայ» ստորագրութեամբ, ինչպէս երևում է հարցից բոլորովին տեղեկութիւն չունի: Եւ իր իր յօդածը գրել է միմիայն «Հովիտ»-ի «5 համարը երէկ կարդալով»: Այսինքն «քահանան» կարգացել է իմ մի շարք յօդածներից՝ միմիայն վերջինը, — այսպէս ասած յօդածներիս վերջաբանը: Եւ ինձ մի քանի հարցեր ուղղելով՝ պատասխանի է տպատու թերևս:

Պատասխանում եմ: Տէր-հայր, կարգացէք իմ յօդածներն ամբողջապէս:

Այս փոքրիկ նեղութիւնը կրելով դուք նախ և առաջ՝ ձեր հարցերի պատասխանները կը գրանէք այնտեղ:

Երկրորդ՝ դէթ փոքր ի շատէ կը ծանօթանաք այն հարցին, որի առթիւ շտապել էք հրապարակ իջնել:

Եւ վերջապէս՝ ամբողջ յօդածս կարդալուց յետոյ, յոյս ունիմ որ ինքներդ էլ կը խոստովանէք, որ եթէ զրպարտութիւն չհամարենք, անշուշտ շաղկապիութիւն պիտի համարենք ձեր իմ հասցէին ուղղած հէնց այս առաջին տողերն՝ «արգարութեան անունով խօսողն, երբ որ ընդհանուր հարցն իր անձնականին է շեղում և

տալիս է նրան մի այլանդակ կերպարանք, այդ կէտում նա իր անունը ընդմիշտ դաժապարտելի է անում»:

Ը

Թէ ոուս և թէ հայ օրաթերթերիցը՝ ամենից շատ զբաղեցաւ այս հարցով «Մշակը» (№№ 102, 104, 108, 116, 117, 123, 126, 131 և 135):

Գրեաձքներից մեծ մասը՝ թերթի Բագուի մշտական թղթակից պ. Ս. Գարագաշին են պատկանում:

Պարոնը թէև ոչ միշտ ճշտութեամբ՝ սակայն բաւականին մանրամասնութեամբ՝ դուրս է բերել ծխական ժողովներում տեղի ունեցած վիճաբանութիւններն և արտայայտած մտքերն: Տեղ-տեղ էլ իր սեփական դատողութիւններն է անում: Այդ դատողութիւններից և կարծիքներից շատ ցայտուն կերպով երևում է, որ պ. Գարագաշ հոգեբարձական ծրագրի համակրողներիցը չէ: Իսկ այդ ծրագրին այս կամ այն որոշումը տալու համար, «Մշակի» թղթակիցը անբաւարար է դոնում ցարդ տեղի ունեցած ծխական ժողովների, կազմը և առաջարկում է վերջի վերջոյ (№ 131) ծխական ժողով կազմակերպել այնպէս, ինչպէս ես ինքս եմ առաջարկել և պնդել, ինչպէս 3 տարի առաջ, նոյն-

պէս և այժմ: Եւ ինչպէս առաջարկել և պնդել են միշտ Բագուի բոլոր քահանաները բացի մէկից, որ իբրև հոգաբարձութեան անգամ, ըստ ամենայնի համակերպել է նրան,— հոգաբարձութեան հետ:

«Մշակ»-ում երկրորդ գրողն է պ. Յ. Խոջիմիր (№ 126), որ հոգաբարձութեան տաքսացիային չհամակրելով, իր կողմից մի նոր եղանակ, կամ տաքսացիա է առաջարկում: Պ. Խոջիմիրի առաջարկած եղանակով, հոգաբարձութիւնը տօրեկան 125000 ռուբլի եկամուտ կարող է ունենալ իբր թէ:

Համաման, մի այլ տաքսացիա էլ,— գրում է Գարագաշը,— պ. Յովհ. Քաջազնունին է առաջարկել: Եւ ըստ երևոյթին, ծխականների համակրութիւնը աւելի նրա կողմն է թեքւած եղել: Բայց հարցի մինչև աշունք յետաձգելը կարևոր դատելով, պ. Քաջազնունու ծրագրի քննութիւնն ևս յետաձգւած է:

Մենք թէև սկզբունքով հակառակ ենք եղել և հակառակ էլ կը մնանք հոգաբարձութեան ծրագրին,— սակայն մենք այդ ծրագրի մեծ մաստ աւելի պարզ և աւելի զիւրաւ իրագործելի ենք գտնում, քան պ. պ. Խոջիմիրի և Քաջազնունու առաջարկածներն:

«Մշակ»-ում երրորդ գրողն է՝ Գիօգիեվսկի

արժ. Ներսէս քահ. Վարդանեանցը (№ 117) Այս քահանան, որի յօդածը՝ «Ռոճիկ թէ մութացկանութիւն» վերնագիրն է կրում,— առհասարակ շատ բարձրերիցն էլ գալիս. պառնասեան ոճով ու եղանակով է ճառում և գտնում է, որ «հարցը այնքան պարզէ, հասունացած և ժամանակակից, որ ոռճիկ տալու սխտեմի մասին խօսելը միանգամայն աւելորդ է»:

Այս տողերն գրելուց յետոյ՝ տէր-հայրը անմիջապէս մէջ է բերում իր խօսակցութիւնը Սեդրակեան Արիստակէս արքեպիսկոպոսի հետ՝ 1902 թւականին և հանգուցեալի պատասխանը, որ մենք ամբողջովին ընդգծում ենք. «Հայ ժողովուրդը իր բացարձակ մեծամասնութեամբ ստալժով ընդունակ չէ ընթանելու այդ հարցի (քահանաներին ոռճիկ տալու) կարեւորութիւնը եւ ժամանակակից լինելը»:

Եւ թէպէտ արժ. հ. Վարդանեանցը մխիթարւում է նրանով, որ Արիստակէս արքեպիսկոպոսի «փորձը արւել է 10 տարի (խսկապէս 8 և կէս տարի) սրանից առաջ: Շատ բան է փոխւել այդ օրից, շատ չար ու բարի է անցել մեր գլխով»: Բայց թող մեզ ներէ մեր կարգակից եղբայրը, որ մենք նրա մխիթարութեանը, դժբաղդաբար, չենք կարող մասնակից լինել. չենք կարող նրա լաւատեսութիւնը ունենալ: Եւ գտնում ենք, որ եթէ վերջին աստը տարւայ ընթացքում մի ազգային-եկեղեցական կեանքը

«շատ է՝ փոխւել», — այդ փոխւելն՝ եղել է ոչ թէ դէպի յառաջադիմութիւն, դէպի ինքնագիտակցութիւն, այլ... դէպի յետադիմութիւն, դէպի մոլորութիւն և դէպի քայքայումն ու անկում:

Այն գեղեցիկ քանդակ ու դրուագներն, որոցմով վերջին տարիներումս ձեռնարկեցան մեր ազգային-եկեղեցական կեանքի շինութիւնը արտաքուստ նախշելու, — խարուսիկ և շլացուցիչ զարդեր են: Ինքը՝ շինութիւնը իր հիմունքից խախտւել է: Իսկ այդ գեղեցիկ նախշերը իրանց ծանրութեամբ գալիս են փութացնելու շինութեան կործանումը:

Սակայն մենք այդ ոչ զգում ենք և ոչ էլ ըմբռնում կամ տեսնում:

Ուստի և շարունակում ենք ծովի վրայ... երկրագործութիւն անել և լեռների վրայ... նաւարկել:

Գեօրգիևսկի քահանայի յօդածների իմաստների կրկնութիւնն է և Աստրախանի արժ. Ս. ք. Ասլանեանցի յօդածը «Մշակ»-ի 135 №-մ: Այստեղ էլ քահանաների ոռճիկ սահմանելը՝ հասունացած հարց է համարւում, և այստեղ էլ Բագլի քահանայութեան կտուրը քարեր են նետւում, իբրեւ թէ այդ քահանայութիւնը հակառակ է ոռճիկի հարցին և յայտնի ու գաղտնի

պայքար է մղում հոգեբարձութեան դէմ: Այսինքն՝ Գեօրգիեվսկի և Աստրախանի յօդաձագիր քահանաները ճապաղ ձևով կրկնում են այն, ինչ որ իրանցից առաջ «Մշակի» խմբագրութիւնը, համառօտ կերպով, ինքն էր ասել (№ 102):

Ուրեմն՝ պատասխանելով «Մշակի» խմբագրութեանը՝ մենք պատասխանած կը լինենք միևնոյն ժամանակ լրագրի Գեօրգիեվսկի և Աստրախանի արժ. թղթակիցներին:

Ը

«Մշակն» ասում է «որ Բագուի քահանաների համար առհասակ ձեռնտու չէ ոռճիկը, որովհետև մի քանիսը անկանոն կերպով ամեն տարի հազարներ են ստանում»:

Եթէ «Մշակն» ասէր թէ՛ քահանաներից մի քանիսը ոռճիկ հակառակ են, որովհետև իրանք հոգաբարձութեան նշանակածից աւելի են ստանում, — այդտեղ միտք կը լինէր: Միայն թէ այն ժամանակ պէտք էր ապացուցանել թէ՛ որոնք են այն «անկանոն կերպերը», որով այդ քահանաները հազարներ են ստանում:

Սակայն «Մշակի» գրածները մէջ ոչ տրամաբանութիւն կայ և ոչ էլ ապացուցութիւն:

Դարձեալ՝ «Մշակն» էլ, նրա թղթակից քա-

հանաներն էլ՝ քահանայից այժմեան վարձատրութեան ձևը՝ «մուրացկանութիւն» են անւանում: Վերջիններիցս մինը՝ մինչև անգամ «գնձութիւն» էր անւանում:

Ուղիղն եմ ասում, որ ես ոչինչ մուրացկանութիւն չեմ գտնում քահանաների, ինչպէս և միւս հասարակական գործիչների, — օրինակ՝ բժիշկների, — վարձատրութեան եղանակի մէջ: Եւ համոզւած եմ, որ ոչ պաշտօնները, ոչ էլ կանոններն ու սխտեմներն են, որ մարդուն բարձրացնում են, — այլ բոլորովին հակառակը:

Սխալ է, մոլորութիւն է, իմ կարծիքով, ասել ու պնդել են, որ երբ հայ քահանաներն ոռճիկ ստանան, իրանց կոչման բարձրութեան վրայ կը լինին: Ոչ մի գրաւական, ոչ մի առհաւատչեայ ես չեմ տեսնում մէջտեղում: Ընդհակառակը՝ նրանք կարող են աւելի անպարտաճանաչ դառնալ:

Դառնալով բուն հարցին՝ ես պէտք է յայտնեմ «Մշակին», որ Բագույի քահանաները, ամենից ել, ոչ միայն ոռճիկ հակառակ չեն եղել, եւ չեն, այլ նաեւ նրանք միակգուայն գոհ եւ բաւական եւն հոգաբարձական ծրագրով որոշած քանակութեամբ, այն է՝ տարեկան 3000 ռուբլիով:

Այս հանգամանքը ամենալաւ ապացոյց է, որ միանգամայն անհիմն է և մտացածին են «Մշակի» և նրա թղթակից քահանաների կասկածը,

իրբև թէ՛ քահանայութիւնը կամ այս ու այն քահանան, հակառակ է հոգաբարձական ծրագրին անձնական հաշիւներից թելադրւած *):

Ոչ, դա զրպարտութիւն է:

Հոգաբարձութեան ծրագրից անբաժան են քահանաները, իսկ տողերիս զրոյ՞՝ բացարձակ հակառակորդ և բողոքող է դուրս եկել այդ ծրագրին այն պատճառներով, որոնք մի առ մի բացատրւած են «Հովիւ» և «Հովիտ» շաբաթաթերթերում տպւած իմ յօդւածներում:

Եթէ «Մշակը» հաւանում է այդ ծրագրին և օգտակար ու իրագործերի է համարում, թող հերքէ իմ զրաժներն և ապացուցանէ, որ յիշեալ ծրագիրը հակառակ չէ՝

1) Եկեղեցական կանոնին:

2) Պօլօթենիայի յայտնի յօդւածներին:

3) Որ ծխական ժողովը այդ կանոն ու օ-

*) Գիօրգիեվսկիի Ներսէս քահանան «Մշակի» 171 №-ում մի առասպել պատմելով իբրև թէ՛ Բագուում 100 ր. տնօրէնէք վճարող ծխականներ կան՝ բացառանշում է՝ «դէ, արի ու համաձայնելը 3000 ր. ոռժիկով քահանայագործել, քանի որ «նւիրական» մուրացկանութեամբ կրկնակին (??) և եռակին (??) են ստանում և հազարներ (??) դիզում:

Ներսէս քահանայի այս պոչաւոր սուտը՝ միտս ձգեց Հ. Արսէն Բագրատունու հնարած մի պոչաւոր բառը՝ գերարշիւմնախենթիսիմուտատոս:

ըէնքներն ինքնագլուխ փոխել իրաւունք ունի:

4) Որ ծխական ժողովը իրաւունք ունի ծխերի վրայ ընդհանուր և պարտադիր տուրք դնել:

5) Որ եթէ այդպիսի տուրք սահմանւի, նրա հաւաքումը մեծ և փոքր ընդգրկադրութեան չի հանդիպել հաւատացեալների կողմից, որ ոչ մի անկարգութիւն և զայթազողութիւն չի առաջանալ և այլն:

Ահա թէ ինչու մն է հարցը, նրա էութիւնը, այլ ոչ թէ ոռժիկը կամ նրա քանակութիւնը:

Մենք ասել ենք, նորից էլի ասում ենք, որ եթէ հոգաբարձութեան նպատակը՝ քահանայական վիճակի բարւոքումը, կանոնաւորումը լինէր, նա կարող էր այդ նպատակին հասնել, ոչ թէ տիրող կանոնների, օրէնքների և աւանդական սովորութիւնների բոլորովին հակառակ ընթացք բռնելով, ոչ էլ «խթանի դէմ աքացելով», — այլ, ընդհակառակը, հոգաբարձութիւնը իր նպատակին կը հասնէր, նայնիսկ տիրող կանոնների, օրէնքների և սովորութիւնների բառացի իմաստի զօրութեամբ, դրանց պարզ տրամադրութեամբ:

Սակայն դրա համար հարկաւոր կը լինէր բիւրօկրատիքական ձևերից ձեռք քաշել, հարկաւոր կըլինէր ժողովրդի մէջ մտնել, նրան հաւակացնել ժամանակի պահանջը, նրան պատրաս-

տել: Մի խօսքով՝ հարկաւոր կը լինէր հոգ թառնալ, — հոգաբարձու դառնալ:

Մէկ էլ՝ հարկաւոր կը լինէր, ըստ առածին, վերմակի երկարութեան չափով՝ ոտքը ձգելու խելացի կանոնին ընտելանալ:

Դժբաղդաբար մեր պատուելի հոգաբարձութիւնը՝ այդ բաներին շատ գլուխ չունի: Եւ սիրում է հնձել՝ առանց սերմանած լինելու, իրաւունքներ բանեցնել՝ առանց պարտաւորութիւններ ճանաչելու և շռայլել՝ առանց վաստակած լինելու:

Յարգելի հոգաբարձութիւնը, զոր օրինակ, կարծում է որ հոգաբարձական կազմի մէջ 4 բժիշկ լինելուց յետոյ էլ՝ անհրաժեշտ է դըսից մի բժիշկ հրաւիրել դարձեալ՝ վճարելով նրան 600 ռուբլի տարեկան ռոճիկ:

Կարծում է, որ հոգաբարձական ամբողջ կազմը, կըթւած, ուսում առած, ինտելիգենտ 12 անձինքներից բաղկացած լինելուց յետոյ էլ պէտք է դըսից հրաւիրել «հոգաբարձական զիււանի գործավար» 1200 ռուբլի տարեկան ռոճիկով:

Կարծում է, որ «ծխական տուրք գանձող հարկահաններին» 1800 ռուբլի ռոճիկ տալուց յետոյ էլ՝ հարկաւոր է «ծխական տուրքի ղեկավարին» էլ, — որ հոգաբարձուներից մէկն է, — տարեկան 1200 ռուբլի վճարել:

Եւ որովհետեւ այսպիսի և միւս, իրանց ոյժից վեր բաներ եղած, դպրոցային ծախսերն ծածկելու համար, հերիքութիւն չեն տնում ոչ եկեղեցիների արդիւնքներն, ոչ սաներից ստացած թոշակագրամներն, ոչ էլ նմանապէս հաւաքւած ծխական տուրքերն, — հոգաբարձութիւնը ձեռնամուխ եղաւ եկեղեցական դրամագլխին և նրանից էլ բաւականաչափ ծախսեց, — ըստ իր բիւրօկրատիքական սովորութեան, — առանց ծրխական ժողովի և հոգևոր իշխանութեան զիտութեանն ու թոյլտուութեանը:

Բայց երբ այդ ապօրինի գործողութեան համար՝ Սինօգր պատասխանութեան հրաւիրեց հոգաբարձութեանը, — վերջինս մտածեց, մտածեց և ահա հանդէս եկաւ կրօնային պաշտամունքները տաքսացիայի ենթարկելու միտքը այսինքն՝ հոգաբարձութիւնը վճռեց ժողովրդի, — առաւելապէս նրա աղքատ և միջակ դասակարգին կրօնային զգացմունքների շահագործմանը, հարստահարմանը դիմելու:

Հոգաբարձութեան նախագահի Մայիսի 9-ին արտասանած ճառի վերջին սպառնալիքը թէ՛ «ծխական տուրք սահմանեցինք՝ ժողովուրդը չէ տալիս, թոշակ սահմանեցինք՝ դժւարութեամբ է տալիս. բայց նա այսուհետեւ ստիպւած կըլինի, որովհետեւ մեռնողը պիտի թաղւի, երեխան պիտի մկրտուի և ցանկացողը պիտի պսակւի», — այո, այս մի քանի բառերի մէջ ամենացայ-

տուն կերպով՝ արտափայլում է հոգաբարձութեան հայեացքը՝ Գրիստոսի հիմնած եկեղեցւոյ և Նքա ոգւոյ մասին, այս և այն ուղղութեան մասին, որով՝ ձգտում է մեր հոգաբարձութիւնը՝ ժողովրդավար հայ եկեղեցին վերածել բիւրօկրատիքական-ստիկանական մի հիմնարկութեան:

Սիրում ենք յուսալ, որ այդ նրան չի յաջողւի:

թ.

Քահանաներին ոռճիկ սահմանելու, կամ թէ նրանց նիւթական վիճակը բարեկարգելու հարցը, որ գարնանը այնքան արծարածւած էր Բագուում, ըստ երևոյթին մեռած պէտք է համարել:

Մեր եկեղ.-ծխական պատուելի հոգաբարձութիւթիւնը, — յիշեալ հարցի յարուցանողն ու պաշտպանողը — խոստացած էր աշնան սկզբին նորից դառնալ հարցին: Բայց անհ հոկտեմբեր ամիսն ևս անցաւ, և ձայն ու ծպտուն չկայ: Պատճառն ինչ է արդեօք: Յարգելի հոգաբարձութեան առաջարկած եղանակին՝ բացարձակա-կաբար հակառակ լինելով հանգերձ՝ տողերիս գրողը պաշտպանել է, պաշտպանում է և պիտի պաշտպանէ յիշեալ հարցը սկզբունքով: Եւ իր կողմից առաջարկել է մի միջոց, — այն է ժողո-

վողի կրօնական պաշտամունքը կատարել ձրիաբար: Եւ զրա փոխարէն վարձատրել ծխականներից տարէնը մի անգամ զանձւած նւիրադրամներով յանուն եկեղեցւոյ:

Այս միջոցը ունի իր դժւարութիւնները, բայց իրագործելի է, և միանգամայն համապատասխան ինչպէս եկեղեցական, նոյնպէս և պետական կանոններին ու օրէնքներին:

Այդ միջոցը կարող են գործադրել առանց ումնից և իցէ իրաւունք կամ թոյլտուութիւն խնդրելու և առանց հրահանգի և վաւերացման սպասելու և հոգաբարձութիւնը, և տեղական հոգևոր իշխանութիւնը և քահանայութիւնը կամ միասին, կամ առանձին: Եթէ հոգաբարձութիւնը կամ հոգևոր իշխանութիւնը չկամեցան ալ բանին ձեռնարկել, — սոսկ քահանաները իրանք կարող են ձեռնարկել և գլուխ բերել:

Ի տեղեկութիւն յիշեալ հարցով հետաքրքրւողներին՝ գալիս ենք յայտնելու, որ ոռւսաց սրբազան Սինօդում վերջերումս մի առանձին խորհրդակցութիւն է տեղի ունեցել նոյն հարցի առթիւ և եկել է հետեւեալ եզրակացութեան.

ա) Եկեղեցական խորհուրդներն ու պատաղիր ծէսերը՝ կատարեալ ձրիաբար, առանց որեւէ վարձ կամ նւէր պահանջելու ծխականներից:

բ) Քահանաներին ոռճիկ սահմանել՝ գիւղե-

ըստ 1200 ռ. ի տարին, սարկաւազներին 800
ռ., դպիրներին 400 ռ.: Քաղաքների հողերա-
կանութեանը այդ գումարից մի բան աւելի:

զ) Յիշեալ ծախսը ծածկել՝ ա) մասամբ
արքունի գանձարանից նշանակած նպաստա-
դրամով բ) մասամբ հողերականութեան յատ-
կացրած հողերի արդիւնքներով, և գ) մասամբ
էլ անսլարտադիր ծէսերի կատարմանից ստաց-
ւած հասոյթներով:

« Ազգային գրադարան

NL0156640

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.

1. Զէնիաթ—դէնիաթ
2. Գլխագին
4. Ապօրինի դաւակը
3. Գինեղև
5. Ռաֆֆիի „կայծերը“
6. Կացինը քարին կալաւ
7. Մտորումներ
8. Պատմական Քաղաքներ Ա. պրակ.
9. Պատմական Քաղաքներ Բ. »
10. Պատմական Քաղաքներ Գ. »
11. Պատմական Քաղաքներ Դ. »
12. Պատմական Քաղաքներ Ե. »
13. Պատմական Քաղաքներ Զ. »
14. Պատմական Քաղաքներ Է. »
15. Իսրայէլ Օրին և իր քաղաքական ծրագիրը
16. Հայկական հարցի երկրորդ շրջանը
17. Հայկական հարցի երրորդ շրջանը
18. Հայկական հարցի չորրորդ շրջանը
19. Հայկական հարցի հինգերորդ շրջանը
20. Հայկական հարցի վեցերորդ շրջանը
21. Պատմութեան դասերը
22. Հրապարակախօսական մանրունք
23. Պատմական Քաղաքներ Ը. պրակ.
24. Պատմական Քաղաքներ Թ. պրակ
25. Պատմական Քաղաքներ Ժ. պրակ
26. Ռոճիկ քահանաներին 30 կողմ.

Գ Գ Ք ա շ ս ա ն Ո

